

S'ALBUFERA DEL NORD DE MALLORCA.

De pantà insalubre a parc natural. Un viatge en el temps. De com natura i cultura són conceptes indestriables.

(Parc Natural de s'Albufera de Mallorca. Institut Balear de la Natura.
<http://ca.balearsnatura.com/galeria-multimedia/>)

Joan Fornés Barceló
Grau d'Humanitats
Història
Universitat Oberta de Catalunya

Treball de fi de Grau
Direcció: Marta Sancho i Planas
Juny 2020

	TAULA DE CONTINGUTS	PÀGINA
1	PRESENTACIÓ, TEMA I MOTIVACIONS	2
2	METODOLOGIA, TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ I OBJECTIUS	3
3	MARC TEÒRIC, ESTAT DE LA QÜESTIÓ I ÀMBIT DE LA RECERCA	4
4	S'ALBUFERA I EL SEU ENTORN	5
	4.1 Característiques generals	5
	4.2 Els orígens. Un indret especial des d'antuvi	7
5	L'INICI DEL CAMÍ. L'EXTENS PERÍODE FEUDAL	9
	5.1 El context	9
	5.2 El règim d'exploració de la terra. L'exemple de la possessió de la Gran Albufera	9
	5.3 S'Albufera, una font de conflictes	10
	5.4 La <i>vela</i> com a instrument característic del patrimoni material	12
6	UN SEGLE QUE HO CANVIARIA TOT. TRANSFORMANT L'OBRA DE LA NATURALESA	14
	6.1 Nous temps, noves idees	14
	6.2 El paludisme com a argument	15
	6.3 El tret inicial. El projecte d'Alexandre de Cauterac	16
	6.4 Un punt d'inflexió. L'informe d'Antonio López	17
	6.5 El projecte definitiu. L'arribada dels anglesos	18
7	ARRIBA EL SEGLE XX. NOUS USOS, NOVES PERSPECTIVES	23
	7.1 Capitalisme industrial. De l'arròs al paper	23
	7.2 Turisme i especulació	26
8	UN BRI D'ESPERANÇA. ARRIBA EL PARC NATURAL	29
	8.1 Un emergent moviment ecologista	29
	8.2 El parc natural avui	31
	8.3 El parc natural. Un futur ple d'incerteses	32
9	CONCLUSIONS	35
10	BIBLIOGRAFIA	39
11	WEBGRAFIA	40
12	ANNEXOS	41

RESUM

L'antropòleg anglès E.B. Taylor va definir el 1871 la cultura com un tot complex que inclou el coneixement, les creences, l'art, la llei, la moral, les costums i qualsevol altre capacitat adquirida per l'home com a membre d'una societat. (Enguix, 2012, pàg. 9).

Per la seva banda, l'antropòleg nord-americà Roger. M. Keesing va definir les cultures com a sistemes de pautes de conducta, socialment transmeses, que serveixen per a relacionar les comunitats humanes amb els entorns ecològics. (Enguix, 2012, pàg. 24).

Així, a partir de les esmentades definicions, entenem que la relació històricament mantinguda entre s'Albufera del Nord de Mallorca i les poblacions de la seva contrada són un exemple de que natura, representada per aquella, i cultura, representada per l'evolució social i cultural d'aquestes, són conceptes indestriables i que la seva interacció ha marcat decisivament l'esdevenir d'ambdues.

Per tant, a partir d'aquesta premissa, hem desenvolupat el present Treball de Fi de Grau.

PARAULES CLAU: s'Albufera, natura, cultura, dessecació, parc natural.

1. PRESENTACIÓ, TEMA I MOTIVACIONS

El 28 de gener de 1988 la Comunitat Autònoma de les Illes Balears promulgà un decret¹ que tenia com a objectiu la conversió en parc natural del paratge denominat s'Albufera del Nord de Mallorca.

Així, amb la seva publicació, culminava un camí de segles a través del qual aquest indret havia passat de ser un pantà insalubre a convertir-se en un espai emblemàtic per a la conservació de la natura de l'illa i que destaca per les seves especials condicions ornitològiques i ambientals.

Respecte d'això, en l'actualitat, el Parc Natural de s'Albufera de Mallorca, nom amb el qual s'ha designat l'esmentat espai, és també Zona Humida d'Importància Internacional, inclosa en el conveni de Ramsar i en la Xarxa natura 2000, com a Zona d'especial protecció per a les aus (ZEPA) i Lloc d'importància comunitària (LIC).

Pel que fa al tema en el qual hem emmarcat el nostre treball, s'ha centrat en dur a terme un repàs de caràcter històric, a través del qual hem intentat descriure alguns dels esdeveniments i situacions que han propiciat l'evolució experimentada per s'Albufera,

¹ Decret 4/1988 de 28 de gener en el que es declarava parc natural s'Albufera del Nord de Mallorca. BOCAIB 19/1988

nom genèric que a partir d'ara utilitzarem per referir-nos a l'indret objecte del nostre estudi, fins a arribar a la situació actual.

Així, basant-nos en l'esmentada cronologia, hem aportat algunes dades que ens han de permetre corroborar la premissa que natura i cultura són conceptes indestriables. Respecte d'això, veurem com s'Albufera, al llarg del temps, ha sigut tant objecte com subjecte d'aquesta relació, ja que a mesura que l'acció humana actuava sobre ella amb la pretensió de dominar-la, s'Albufera actuava en sentit contrari, ja que condicionava i modificava la vida de les poblacions frontereres.

Quant a les motivacions que ens han conduït a escollir aquest tema pel desenvolupament del nostre Treball de Fi de Grau, hem de dir que en conflueixen bàsicament dues.

Per una banda, per raons de proximitat geogràfica i vinculació personal, s'Albufera ens genera sentiments molt intensos. En aquest sentit, els nostres antecedents familiars paterns se situen en les terres confrontants amb s'Albufera, fins al punt que una de les seves referències perimetrals en el terme de Muro respon al nostre malnom familiar (*Ca'n Eixut*), lloc en el qual s'hi ubicaven les terres de conreu.

Per una altra banda, per convenciment personal, entenem que la conservació d'un espai tan emblemàtic com s'Albufera és una obligació i una necessitat a la qual no podem donar l'esquena; per tant, en la mida que puguem aportar el nostre gra d'arena al seu coneixement i estima, ajudarem a fer que això sia possible.

2. METODOLOGIA, TÈCNIQUES D'INVESTIGACIÓ I OBJECTIUS

Quant a la metodologia, hem treballat a partir de l'anàlisi de la documentació disponible i de les aportacions realitzades per diferents autors, els quals han tractat el tema des de diferents vessants. Així, hem analitzat, des d'una perspectiva històrica, econòmica i sociocultural, algunes de les fites més importants del camí recorregut. El nostre treball ha tingut, per tant, caràcter qualitatiu, constructivista i històric.

Pel que fa a les tècniques d'investigació, hem treballat a partir d'una recerca bibliogràfica i de mitjans digitals, així com de fonts d'informació de tipus secundari, com puguin ser reportatges en diferents mitjans de comunicació o articles d'opinió relacionats amb el tema que ens ocupa.

Alternativament, hem mantingut diversos contactes, tant personals com epistolars, amb D. Francesc Lillo i Colomar, geògraf, gran coneixedor de s'Albufera i autor de valuosíssima documentació al respecte, en especial la seva aportació a través del portal web Crònica de

s'Albufera, mitjançant el qual hem tingut accés a multitud de dades sense les quals no hauria sigut possible dur a terme el nostre treball.

Al mateix temps, hem demanat la col·laboració de D. Gabriel Perelló i Coll, geògraf i tècnic del Departament d'Espais Naturals de l'IBANAT al Parc Natural de s'Albufera de Mallorca, amb l'objectiu de conèixer la seva opinió en relació a la situació actual i perspectives de futur del parc, qüestions a les quals, molt amablement, ha donat resposta.

Amb la mateixa finalitat, també ens hem dirigit al Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB), si bé, davant les especials circumstàncies de crisi sanitària, ens ha estat impossible aconseguir la seva col·laboració. Tanmateix, hem acudit a les opinions publicades per aquesta organització en referència al tema que ens ocupa per tal de, juntament amb els comentaris del Sr. Perelló, bastir el capítol "El parc natural. Un futur ple d'incerteses".

Respecte dels objectius en els quals hem focalitzat el nostre interès són els següents:

1. Identificar alguns elements representatius de l'evolució experimentada per s'Albufera que, vinculats a un determinat període històric, ens ajudin a documentar la premissa que natura i cultura són conceptes indestruïbles.
2. Analitzar l'abast dels esmentats elements i determinar de quina manera influïren en la configuració física de s'Albufera, milloraren les condicions de salubritat, obriren el camí cap a una modificació de les fórmules tradicionals d'aprofitament dels seus recursos i influïren en els canvis socioeconòmics de les poblacions del seu voltant.
3. Desxifrar les claus del canvi en la percepció social respecte de s'Albufera experimentat les darreres dècades, d'un espai que calia explotar a un paratge que cal preservar.

3. MARC TEÒRIC, ESTAT DE LA QÜESTIÓ I ÀMBIT DE LA RECERCA

A partir de la recerca bibliogràfica realitzada, hem pogut copsar com el treball dut a terme pels diferents autors envers el tema es tradueix en aportacions específiques, relatives a temes concrets, amb textos d'extensió petita o mitjana i sense treballs de caràcter global que aglutinin, dins una mateixa obra, la totalitat de la temàtica relativa a s'Albufera.

Complementen aquesta documentació nombrosos treballs publicats en monografies, revistes i mitjans de comunicació, així com alguns mitjans digitals que en format web incorporen informació relativa a s'Albufera. Tanmateix, la majoria de referències

bibliogràfiques es relacionen amb aspectes fisicoecològics i zoològics, en especial treballs ornitològics.

En qualsevol cas, entenem que les aportacions realitzades, l'abast de les quals fem constar dins de l'apartat de Bibliografia i Webgrafia, són d'una qualitat contrastada i ens han permès enllestir el nostre treball amb plenes garanties.

Respecte de l'àmbit de recerca, per raons òbvies, s'ha circumscrit a l'espai físic de s'Albufera, envers el qual hem aplicat una anàlisi històrica i sociocultural que ens ha permès assolir els objectius que ens havíem marcat.

Pel que fa al període cronològic del nostre treball, s'inicia a l'Edat Mitjana i arriba fins a l'actualitat, encara que hem posat especial èmfasi en el període que abasta el segle XIX i XX, lapse de temps en el qual es produeixen els canvis més importants en el si de s'Albufera.

Respecte d'aquest punt, hem de recalcar que la nostra intenció no ha estat construir un relat històric de caràcter exhaustiu, sinó que hem intentat centrar-nos en moments i circumstàncies concretes, les quals ens haurien de permetre aportar una visió global del com, el quan i el perquè s'Albufera ha arribat a la seva configuració actual.

4. S'ALBUFERA I EL SEU ENTORN

4.1. Característiques generals

Podem definir com a albufera o *bufera*, de l'àrab al-buhâira, diminutiu de bahr (mar petita), les "àrees d'aigua soma, disposades paral·lelament a la costa, separades de la mar per restingues, amb goles que permeten una certa comunicació". (Rosselló, 2006, pàg. 21).

Així, s'Albufera del Nord de Mallorca, també coneguda com a Albufera d'Alcúdia o Albufera de Muro, era una zona humida litoral, de caràcter eutròfic, majoritàriament oligohalina i en avançat estat de colmatació. (Mayol, 1995, pàg. 271). És a dir, amb aigües amb alt contingut en nutrients, baixa salinitat i configurada a partir de nombroses capes de sediments.

Situada al nord-oest de l'illa de Mallorca, històricament en el llinar dels municipis de Muro, Sa Pobla i Alcúdia, abastava una extensió aproximada de 3.000 ha.

(S'Albufera. Ubicació. Imatge obtinguda de [Google Earth](#). Elaboració pròpia)

Pel que fa al seu origen geològic, tot i que és difícil de precisar, tot pareix indicar que l'aiguamoll que avui coneixem s'hauria format en el període Holocè i hauria anat canviant la seva extensió, salinitat i profunditat de les aigües d'acord amb els canvis del nivell de la mar de cada moment. (Mayol, 1995, pàg. 272).

Des del punt de vista hidrogràfic, s'Albufera recull l'aigua procedent de la Font de Son Sant Joan, diversos ullals o afloraments d'aigua dolça i l'aportació dels torrents de Muro i Sant Miquel, els quals recullen els cabals de les conques amb capçalera al Puig de Randa i a la Serra de Tramuntana, respectivament, amb una superfície aproximada de 600 km². (Rosselló, 2006, pàg. 29).

Dins aquest apartat val la pena destacar el paper dels cabals de les Fonts Ufanes², les quals, periòdicament, brollen dins la possessió de Gabellí Petit al municipi de Campanet i que, a través del Torrent de Sant Miquel, arriben a s'Albufera.

Respecte de l'estructura geomòrfica del terreny, a l'hora de descriure les característiques de s'Albufera, podem distingir tres bandes: marjals, amb síquies i crestalls artificials, prats, terrenys que solen negar-se a l'hivern i estanys, que es mantenen sempre negats, ja que el fons és més baix que el nivell de la mar. (Rosselló 2006, pàg. 30).

² Són unes fonts vaclusianes (cavitats càrstiques que funcionen com un sífó) de surgència intermitent i potent produïda pel vessament de l'aqüífer, que ragen després de l'acumulació de pluja suficient a la zona del massís del Puig Tomir i els seus voltants. (<http://bloc.bielperello.com/post/81496> [data de consulta: 12/05/2010])

Adicionalment, hem de fer esment del front marí en forma de restinga, el qual abastava una amplària que variava entre els 250 i els 500 m. i amb una llargària aproximada de 8 km.

En qualsevol cas, tot ens fa pensar que, d'acord en les primeres informacions disponibles, les quals daten dels segles XVII i XVIII, abans de la intervenció humana s'Albufera estava formada per un conjunt d'estanys, comunicats entre si per un sistema de canals que facilitaven la sortida al mar. Així, podem establir que hi havia l'estany de Baix a la zona central, l'estany Major prop de la ciutat d'Alcúdia i l'estany dels Ponts, amb la sortida natural a la mar abans de la Plena d'en Gelat³.

Pel que fa a la representació gràfica dels terrenys, els primers mapes es remunten a la meitat del segle XVIII, moment a partir del qual diversos historiadors, enginyers o geògrafs, de mica en mica, ens van apropant a la realitat de s'Albufera abans de les dràstiques intervencions del segle XIX, moment en el que ja es disposa d'una cartografia prou elaborada en la que es pot veure fidelment representada (Crònica de s'Albufera/Història/Cartografia històrica/Mapes i plànols [12/05/2020]).

Quant als abundants recursos naturals que secularment ha vingut aportant s'Albufera, podríem destacar el jonc, el canyet, la cesquera, la salicòrnia i la bova, a més de les praderies especialment dotades per a la pastura. Menció especial mereixen la caça i la pesca. Així, dins aquesta última, hi destaca l'anguila⁴, la qual era pescada abundantment a s'Albufera, molt preuada pels poblers i present amb la gastronomia local, especialment en les espinagades⁵.

4.2. Els orígens. Un indret especial des d'antuvi

Des de l'època de la dominació musulmana, s'Albufera (al-Buhayra), ja era considerada com un indret de característiques especials i amb identitat pròpia. En aquest sentit, més enllà de la discrepància que es manté entre els historiadors quant a si es tractava d'un districte independent, en àrab *yuz*, o no, tot ens fa pensar que la Mayurqa musulmana estava dividida en tretze districtes, dotze més *al-Buhayra*. (Pérez, 2010, pàgs. 13 i 32).

³Greu inundació ocorreguda el mes de novembre de 1852 que provocà l'obertura d'una nova desembocadura, coneguda des de llavors com a s'Oberta, ubicada a uns tres kilòmetres de l'anterior, i que en les futures intervencions per sanejar i dessecar s'Albufera esdevindria com la sortida principal a la mar.

⁴ **ANGUILA** f. Peix molt llarguer i quasi cilíndric, semblant a una serp, pertanyent a la família dels murènids i dins ella al gènere *Anguilla*; cast. *anguila*. (DCVB- Alcover-Moll. A partir d'ara DCVB)

⁵ **ESPINAGADA** f. Coca tapada, a manera de cocarroi de forma rectangular, dins el qual hi ha pèsols verds, espinacs i anguila o altre peix (DCVB-MOLL)

(Districtes de la Mayurqa musulmana. <https://www.uib.cat/secc6/lsig/Atlas>)

A més a més, arran del Repartiment de Mallorca, una vegada consumada la conquesta per part del Rei en Jaume, s'Albufera era considerada com a un districte independent. (Barceló, 1978, pàg. 241).

En aquest sentit, més enllà de les seves dimensions, comparativament petites respecte de les altres demarcacions, tot ens fa pensar que tindria unes condicions especials que la farien desitjable pels conqueridors, raó per la qual es dividiria, inicialment, en dues parts, una pel Rei i l'altre pel comte d'Empúries.

Respecte d'aquest punt, al comte d'Empúries se li adjudicà una vuitena part teòrica de l'illa, que estava constituïda per: *“Una octava de la terra fora la villa. Octava del terminal de la villa. Et tota Muro. E los dos terçons de Sullar. E la mitat de l'Albufera del pescar”*. (Pérez, 2014, pàg. 57)⁶.

En qualsevol cas, tant el Rei com el comte, repartiren la seva part entre alguns dels seus porcioners. Pel que fa al primer, amb Ramon Alemany i els templers. Quant al segon, ho va fer entre l'abat de Sant Feliu i el bisbe de Girona. (Espinosa *et al*, 2014, pàg. 30).

Posteriorment, a mitjan segle XIV, el rei Jaume II cedí la meitat de la seva part al conseller Hug Castell, la qual cosa donà lloc a la creació de la Gran Albufera, una possessió d'una extensió aproximada de 500 ha que incorporava “estanyes, prats, llacunes, mar annexa i drets de pesca i caça”. (Morey, 2005, pàg. 40). A partir de llavors i fins a la meitat del

⁶ Quan cita a Mut i Rosselló.

segle XIX, moment en què es posaria a la venda, els seus possessors hi accedirien per via hereditària i a través d'un reduït cercle de famílies nobiliàries emparentades.

A més a més, ens fem nostra la hipòtesi que, amb anterioritat a 1229, l'exportació d'arròs als mercats de Flandes des de la Mayurqa musulmana seria una possibilitat plausible, reforçant així la percepció anteriorment apuntada respecte de la seva importància ja des d'abans de la Conquesta. (Barceló, 1978, pàg. 242).

5. L'INICI DEL CAMÍ. L'EXTENS PERÍODE FEUDAL

5.1. El context

Independentment dels orígens naturals de s'Albufera, als efectes del nostre treball iniciem l'estudi del seu caràcter d'ens amb vinculacions sociològiques i culturals amb les poblacions de la contrada a partir del segle XIII.

En aquesta data, arrenca el primer dels períodes en que hem segmentat el procés evolutiu de s'Albufera, el qual es caracteritza pel pes del règim feudal com a fil conductor dels diferents esdeveniments i situacions. Aquest lapse de temps, que es perllongarà fins al segle XIX, destaca per la lenta modificació de l'estructura general de s'Albufera, amb un manteniment quasi absolut de les seves condicions ambientals.

De la mateixa manera, assistim a una lenta evolució dels sistemes d'explotació de la terra i a un degoteig de plets entre els propietaris de les diferents possessions i els pobladors de la contrada per l'accés als recursos naturals de la zona, derivats de l'aplicació d'uns drets històrics sempre controvertits.

Addicionalment, durant aquest període, es produeix un lent degoteig de petites parcel·lacions que, batejades com a *veles*, són explotades per particulars, s'incorporen a les marjals de Muro i sa Pobla i es converteixen en un element característic del patrimoni material de l'entorn, el qual, sortosament encara es troba present a dia d'avui.

5.2. El règim d'explotació de la terra. L'exemple de la possessió de la Gran Albufera

A partir del segle XVI i fins a l'inici dels processos de dessecació a mitjan segle XIX, el règim d'explotació d'aquesta possessió fou el de l'arrendament a camperols de les viles properes, a canvi d'una renda anual i a l'entrega de determinats productes com fotges, plomes, anguiles, etc. Aquesta fórmula d'explotació era la que, per regla general, seguien els terratinents d'extracció nobiliària i és extrapolable a la resta de possessions de la contrada.

Com a prova documental d'aquesta pràctica, hem tingut accés a una taula detallada dels successius contractes d'arrendament entre 1535 i 1863, amb expressió de la seva durada, nom de l'arrendatari, renda en metàl·lic i renda en espècie, dades totes elles que ens permeten tenir una visió global de l'esmentat règim d'explotació. (Morey, 2009, pàgs. 223 i 224).

Pel que fa a l'activitat essencial, la que dominava era la pesca, per damunt d'altres aprofitaments. Així, les dates d'inici dels contractes eren a la tardor, a diferència del que ocorria amb els de tipus agrari que ho feien a la primavera. De la mateixa manera, no s'hi incloïa la famosa clàusula de *l'ús i costum del bon conrador*, la qual regia aspectes com la rotació dels terrenys, l'abono o el guaret.

Tanmateix, a partir de finals del segle XVIII, s'observa la inclusió de clàusules que apunten a una progressiva evolució cap a una explotació de tipus agrari, la qual va permetre compaginar els tradicionals usos de caça i pesca, de cada vegada més de caràcter lúdic i recreatiu, amb altres com el cultiu i la pastura, així com l'explotació de les espècies vegetals pròpies de s'Albufera.

Aquest procés es va veure afavorit per la reforma liberal iniciada en els primers decennis del segle XIX, encara que si bé les Corts de Cadis havien abolit privilegis exclusius de vassallatge i jurisdicció, els habitants de les poblacions frontereres amb s'Albufera haurien d'esperar encara alguns decennis per poder gaudir dels seus resultats, coincidint amb les expropiacions derivades dels processos de dessecació duts a terme.

En aquest sentit, el llibret *El Parto del Monte en las Cercanías de la Albufera*, d'autor anònim i editat el 1813, recull una àcida crítica al tracte que secularment havien donat els propietaris de s'Albufera als habitants de la comarca, alhora que fa una interpretació irònica dels resultats reals obtinguts enfront de les expectatives creades. (Perelló, 2009, pàg. 5)⁷.

5.3. S'Albufera, una font de conflictes

Una de les circumstàncies estretament vinculada a l'evolució de s'Albufera al llarg dels temps, l'hem de situar en les disputes que històricament havia generat l'aprofitament dels seus preuats recursos naturals.

Així, fins a mitjan segle XIX, existien dues formes d'explotació dels terrenys de s'Albufera i confrontants. Per una banda hi havia possessions de gran extensió, les quals

⁷ Pròleg a càrrec de Francesc Lillo i Colomar

conreaven la terra de forma extensiva, mentre que per una altra hi havia petites explotacions que, a més del conreu de la terra, intentaven treure profit dels recursos del seu entorn, a partir del privilegi de l'usdefruit de les zones comunals, atorgat als nous pobladors arribats després de la Conquesta.

Un exemple el tenim quan l'any 1272 el Comte d'Empúries cedí en emfiteusi al poble de Muro els terrenys que ara coneixem com Es Comú perquè se'n pogués treure llenya i fer pastura. Tanmateix, a partir del segle XVI "els pagesos de Muro i Santa Margalida hagueren de lluitar pels drets de tallar llenya, pescar, caçar i segar bagatge, coses que segons expliquen havien fet sempre". (Lillo i Frontera, 2018, pàg. 12).

De la mateixa manera, idèntica situació es donava amb els enfrontaments de sa Pobla pels drets comunals amb el Reial Patrimoni i pels d'Alcúdia amb els propietaris de la possessió de la Gran Albufera.

Així, mentre uns pretenien "limitar el uso y abuso de la pesca, la caza, los pastos, o determinadas especies que consideraban exclusivamente de su propiedad, las autoridades locales defendían el acceso de sus respectivas comunidades campesinas a unos recursos que resultaban primordiales". (Morey, 2009, pàg. 220).

Respecte d'aquest punt, hem de recalcar que, tradicionalment, els plets foren l'instrument que els veïns de Muro, sa Pobla i Alcúdia, recolzats pels seus respectius ajuntaments, utilitzaren per a posar en dubte els drets que els propietaris, amb caràcter exclouent i exclusiu, pretenien explotar.

Per la nostra part i a tall d'exemple, ens referirem al plet mantingut entre els jurats de sa Pobla i la Hisenda Reial el 1719, per l'anul·lació per part de Felip V dels drets i concessions que el 1708 el seu antecessor, l'Arxiduc Carles, havia donat als habitants del municipi i gràcies als quals es permetia la parcel·lació de 145 hectàrees de terrenys limítrofs amb s'Albufera (*marjal*).

La decisió del Borbó, que els perjudicats entenien com a venjança, obeïa a què "els establiments eren il·legals a l'haver-se contractat amb els representants d'un rei intrús", referint-se al sobirà de la casa d'Àustria. (Lillo, 2010, pàg. 10).

En qualsevol cas, aquest plet es perllongaria fins al 1793, quan un reial decret tornà al Reial Patrimoni els terrenys objecte de disputa, encara que l'ús de pastures i bagatge continuaria tenint caràcter comunal. Amb aquesta decisió "se salvaba el honor real y se daba la razón a los Regidores de Sa Pobla". (Barceló, 1965, pàg. 10).

5.4. La *vela* com a instrument característic del patrimoni material

Als voltants de s'Albufera, i a conseqüència de les característiques especials que la configuren, al llarg del temps s'han vingut instrumentant tot un conjunt d'elements representatius del patrimoni material de les poblacions confrontades.

Hem d'entendre el patrimoni material com el conjunt de creacions de caràcter tangible que tenen rellevància per una comunitat, ja sia des del punt de vista històric, natural o cultural.

En aquest sentit, considerem que el concepte de *vela* incorpora els esmentats atributs, si atenem a l'impacte que la seva introducció va representar pels habitants de la comarca propera a s'Albufera i pel desenvolupament d'aquest indret, tant qualitativament com quantitativament. L'esmentat impacte és certament significatiu durant el període històric que analitzem en el present capítol, sense descartar la seva evolució posterior.

Així, una *vela* és “una porció de terreny, generalment inferior a un quartó, guanyada a l'albufera mitjançant l'excavació de siquions o carreres i incorporant la terra d'aquests sobre el terreny que es vol conrear. D'aquesta manera, es sobrepassa l'altura de les terres primes i s'aconsegueix un sistema òptim de conreu de forma que la capa freàtica es troba entre 0,5 i 1 de profunditat”. (Gual, 2018, pàg. 3).

(Morfologia d'una vela funcional prop del municipi de Sa Pobla. Gual, 2018, pàg.24)

Els primers documents que parlen d'aquest sistema de dessecació es remunten a mitjan segle XVII, alhora que hi trobem de nou notícies seves en el plet que els jurats de sa Pobla mantingueren amb la Hisenda Reial el 1719, l'abast del qual hem comentat en un apartat anterior.

Aquestes *veles*, que constitueixen el primer intent modificador real de s'Albufera, es construeixen sobre terrenys guanyats als seus marges externs, denominats com *Sa Marjal*, i es troben ubicats en els termes municipals de Muro i Sa Pobla. S'estima que el 1722 ja n'hi havia 442 unitats en funcionament. (Picornell, 1985, pàg. 8). Aquesta circumstància ens dóna la mida del seu pes en el procés de desenvolupament econòmic de les poblacions agràries de la zona.

(Imatge via satèl·lit obtinguda de Google Earth en la que es poden observar diverses veles en el seu estat actual. A la part esquerra algunes amb petites construccions però mantenint els fluxes d'aigua. A la dreta, algunes ja abandonades envaïdes pel canyet.)

Pel que fa al tipus de conreu, ens remetem a les descripcions de Jeroni de Berard del 1789, les primeres de les quals en tenim constància, en les que afirma que “seran entre totes les porcions, unes 134, que aprofiten amb blats, llegums i, les més immediates a l'aigua, amb canems i lli”, referint-se a algunes de les veles de Muro i Sa Pobla. (Lillo i Frontera, 2018, pàg. 39).

En qualsevol cas, fins a la introducció del cultiu de l'arròs el 1901, procés que comentarem amb més detall en un apartat posterior, “es conrava majoritàriament llegums, moniatos, i tota casta d'hortalissa amb rendiments extraordinaris per la fertilitat de la terra i la proximitat de l'aigua. Això encara es fa a molt petita escala i residual en moltes veles de la part murera i poblera que val la pena visitar”. (Lillo, 2020, via mail, annex I. pàg. 42).

6. UN SEGLE QUE HO CANVIARIA TOT. LA TRANSFORMACIÓ DE L'OBRA DE LA NATURALESA

6.1. Nous temps, noves idees

Si en el decurs de l'extens període que hem esmentat en el capítol anterior, els canvis soferts per s'Albufera foren relativament petits, amb l'arribada del segle XIX les coses van ser molt diferents.

Les idees il·lustrades havien quallat, s'havia produït la caiguda de l'Antic Règim i estava a punt d'aparèixer una nova ideologia, la liberal, que implicaria grans canvis socials. Respecte d'això, la Mallorca de principis de segle no era aliena als vents de canvi que s'intuïen, els quals acabarien impactant en el futur de s'Albufera.

Recordem que més enllà del profit que uns i altres intentaven traure-hi, s'Albufera no deixava de ser un lloc insalubre, i que segons la literatura il·lustrada els prats, les albuferes, els estanys, els aiguamolls són espais indesitjables: inútils, improductius, molestos, malsans, perillosos, eliminables, vitands o nefasts. (Rosselló, 2005, pàg. 26).

Adicionalment, els canvis sociopolítics que s'estaven produint afectaven el desenvolupament i millora de l'agricultura, el comerç i la indústria, sense obviar els idearis higienistes il·lustrats. Dins aquest apartat fou rellevant el paper de les Societats Econòmiques d'Amics del País⁸, una de les quals tingué la seva seu a Mallorca.

A partir d'aquest context, començaren a aparèixer veus que advocaven per la introducció de modificacions de gran abast en l'estructura de s'Albufera, enfocades el seu sanejament i/o dessecació i amb l'objectiu de millorar les condicions higièniques i ambientals, alhora que s'aconseguien noves terres útils pel conreu. Així, a mesura que transcorria la primera meitat del segle XIX, es varen anar presentant diverses propostes d'execució⁹.

Dins aquest apartat, és imprescindible fer esment de les diferents visions que cadascun dels pobles de la comarca tenien al respecte. Així, tant murers com alcudiencs i també vileros¹⁰, hi estaven a favor, mentre que els poblers n'eren reticents.

⁸ **Societat Econòmica d'Amics del País** Institució cultural creada a diferents regions de l'Estat espanyol durant el darrer terç del s. XVIII. Constituïen un paral·lel de les diferents acadèmies i societats d'agricultura aparegudes a Europa durant aquell segle. En llur naixença i desenvolupament intervingueren el moviment il·lustrat amb la seva preocupació pels coneixements útils, i també la forta embranzida agrícola del segle, que reviscolà l'interès pel millorament dels procediments tècnics i per les modificacions del règim de la propietat. (Enciclopèdia.cat)

⁹ Es poden consultar al *Quadre dels diferents projectes, estudis, dictàmens i planells a Lillo*, 2010, pàgs. 22, 23 i 24.

¹⁰ **Vilero**: Popularment, gentilici dels habitants de la vila de Santa Margalida

Els primers, ja des de temps enrere, anaven denunciant unes deficientes condicions de vida, derivades de la proximitat amb s'Albufera. Pel que fa als poblers, eren absolutament contraris a la introducció de qualsevol canvi, ja que consideraven que d'aquesta manera es posarien en perill tant els terrenys del Reial Patrimoni, que secularment havien anat aprofitant per pastura i bagatge, com el subministrament de l'aigua que servia per regar els seus terrenys de conreu.

Sia com sia, durant els primers decennis del segle XIX s'enllestiren, des de diversos àmbits i amb la participació de persones de prestigi com Tomàs de Rifà (enginyer militar), Bartomeu Sureda (insigne il·lustrat), Joan Reinés (metge), Joan Sorà (catedràtic) i d'altres, accions encaminades a modificar l'estat d'opinió contrari als projectes de dessecació. (Lillo, 2010, pàg. 3).

En qualsevol cas, a la llarga, aquestes accions acabarien imposant-se, de tal manera que els poblers, inicialment contraris a qualsevol canvi, esdevindrien fervorosos participants en el projecte de dessecació dels anglesos de la New Majorca Land Company, de llarg el més ambiciós, encara que finalment fallit.

6.2. El paludisme com a argument

El paludisme o malària, és encara avui en dia una malaltia responsable d'altres taxes de mortalitat a països subdesenvolupats de clima tropical.

Es caracteritza per provocar uns cicles intermitents de febre (terçanes o quartanes), en funció de la seva intermitència. En el cas de Mallorca, fins a començaments del segle XX fou una malaltia comuna, especialment en les zones properes a aigües estancades. Respecte d'això, s'Albufera no podia ser una excepció, i els pobles del seu voltant, Muro, sa Pobla i Alcúdia, especialment, n'eren patidors. A més a més, el conreu d'arròs que en determinats moments s'hi dugué a terme, n'era un factor afegit.

Dins aquest context és on hi hem d'encabir un dels arguments més importants per a l'impuls dels projectes de dessecació plantejats. Així, en compliment d'una Reial Ordre de 28 d'abril de 1847, que tenia com a objectiu "resultando la verdad o inexactitud del aserto que la Albufera es perjudicial para la salud pública", es constituí una comissió integrada per propietaris i persones influents (diputats i metges), a la que se li demanà informe al respecte. (Lillo, 2010, pàg. 13).

En el mateix sentit, es demanà opinió a la Junta Provincial de Sanitat, a l'Acadèmia de Medicina i als ajuntaments de Muro, sa Pobla, Santa Margalida i Alcúdia.

La majoria dels dictàmens presentats foren concloents respecte de l'efecte negatiu de s'Albufera i els seus "efluvis", i advocaven per la seva dessecació. Els únics dictàmens en contra foren els de l'ajuntament de sa Pobla, emparant-se amb els seriosos perjudicis que es causarien al municipi i al fet d'imputar tots els mals al conreu i tractament del cànem.

En la mateixa línia, el metge Joan Serra, integrant de l'esmentada comissió, considerava que els efluvis de s'Albufera eren una influència passiva i accessòria i que les causes directes n'eren la humidesa del terreny i fluir de les aigües. Tanmateix, va prevaldre l'opinió generalitzada, favorable a la dessecació, la qual es va dur a terme d'acord amb les circumstàncies que més endavant es comenten. (Lillo, 2010, pàgs. 14 i 15).

En tot cas, recordem que fins al 1880 no es va descobrir el plasmodi, paràsit causant del paludisme, i que fins al segle XX no es va definir convenientment la seva transmissió a través del mosquit *anopheles*.

El cert és que la dessecació, juntament amb la millora del tractament dels malalts, va contribuir a la progressiva desaparició del paludisme. Dins aquest apartat és bo recordar que el 1932 i per iniciativa del naturalista Odón de Buen, es va introduir una espècie de peix d'origen japonès, *gambússia affinis*, el qual es va reproduir en quantitat i rapidesa la qual cosa va permetre esvaïr el moscard *anopheles*. (Canyelles et al, 2003, pàg. 37).

6.3. El tret inicial. El projecte d'Alexandre de Caüterac

Tal com hem esmentat anteriorment, a les acaballes del segle XVIII es produeix l'aparició de les Societades de Amigos del País, dedicades a impulsar accions encaminades a la promoció i millora de l'agricultura, el comerç i la indústria. Una d'elles, la Real Societat Mallorquina d'Amics del País, es crea a Palma l'any 1778.

A l'empara d'aquesta voluntat de foment del progrés, el ciutadà francès Alexandre de Caüterac d'Ornezau s'hi adreçà demanant la seva col·laboració per dur a terme el primer projecte de dessecació de s'Albufera, ajut que finalment aconseguiria.

El projecte de De Caüterac, presentat el 1799, contemplava la utilització de sis màquines hidràuliques les quals, mitjançant unes canonades situades sobre un mur, recollirien l'aigua i la traslladarien fins a la mar. Així mateix, fou el primer que va proposar la construcció de dos grans canals per conduir l'aigua dels torrents de Sant Miquel i Muro, solució que seria inclosa en molts dels projectes posteriors.

Pel que fa a la superfície dessecada, es fixava amb unes 1.000 ha, de les quals la meitat haurien de ser propietat de l'autor del projecte, l'import del qual es fixava amb 1.624.000 Reials de velló.

Un dels aspectes que a la llarga acabarien sent de vital importància per a l'agricultura de la comarca, especialment per a Sa Pobla, era l'impacte que podria arribar a tenir la introducció del conreu de la patata dins les noves terres, la qual, pot ser, encara era desconeguda a l'illa, estimació que acabaria per convertir-se en realitat. (Barceló, 1965, pàg. 7).

Tanmateix, el seu projecte mai arribà a executar-se, ja que a conseqüència de l'esclat de la Guerra de la Independència es va veure obligat a deixar Mallorca.

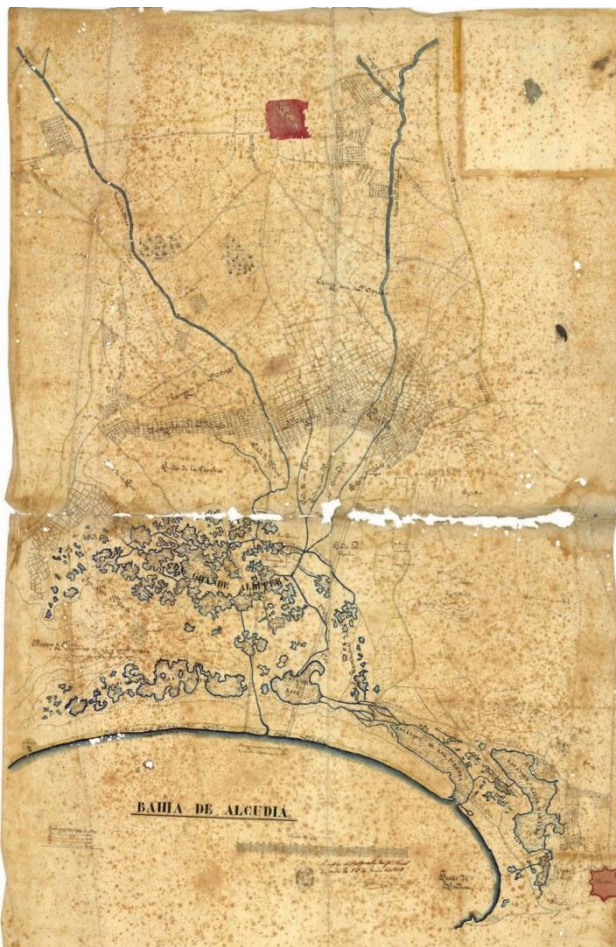
6.4. Un punt d'inflexió. L'informe d'Antonio López

Un dels moments determinants a l'hora d'analitzar el procés de dessecació de s'Albufera l'hem de situar l'any 1847. Llavors, Antonio López Montalvo, enginyer en cap de la província i responsable del Servei d'Obres Públiques, va redactar un informe en el qual

feia constar els beneficis que se'n podrien obtenir de la dessecació.

Més endavant, en el decurs de l'any 1851, s'Albufera va ser declarada d'interès públic i el mateix López fou l'encarregat d'aprofundir en la qüestió. A partir d'aquest moment, procedí a l'elaboració d'un projecte complet, el qual fou publicat amb data 25 d'agost de 1853.

El document incloïa una memòria descriptiva i un plànol de la situació de s'Albufera abans de la dessecació. Pel que fa al plànol, elaborat a escala 1:10.000, era un document cartogràfic de primer nivell, que mostrava amb gran detall l'estat de s'Albufera deu anys

(Plànol d'Antonio López Montalvo. 1853. Arxiu del Regne de Mallorca. www.cronicadesalbufera.com)

abans de l'inici de les obres de dessecació.

Al respecte, destaquem que “Aquest mapa és el primer document amb rigor científic que tenim de s'Albufera i es tracta d'un treball minuciós, on figuren els noms de llissers, estanys, síquies, siquions, camins des de sa Pobla i Muro fins a Alcúdia, on venen detallades totes les veles de les marjals de Muro i sa Pobla, el tipus de sòl dels llissers, profunditat de les aigües, etc.”¹¹.

Tanmateix, més enllà de l'afirmació del mateix López quant a que el seu treball no es podia considerar tan sols un avantprojecte, “el cert és que ens trobem davant un estudi de gran abast, que deixa poc marge a la improvisació i ofereix propostes concretes per a la seva realització”. (Lillo, 2010, pàg. 7).

Pel que fa als trets essencials de les obres necessàries, López plantejava la construcció de tres canals. El primer, en sentit nord, recolliria les aigües del torrent de Sant Miquel i desembocaria a l'Estany dels Ponts. El segon, en sentit sud, recolliria les aigües del torrent de Muro i acabaria a l'actual Oberta. Pel que fa al tercer, seria un canal central que rebés les aigües de pluja, els ullals interiors i les síquies de la part central. La seva sortida seria, gràcies a màquines hidràuliques, a “les faldes del pinar de Son Sant Martí”.

Addicionalment, López es referia als problemes que la falta d'aigua provocava a l'agricultura de l'illa i així afirmava: “En esta Ysla más que en ningún otro país es harta necesaria la introducción de este sistema de riegos por la escasez e irregularidad de las lluvias”. En aquest aspecte, plantejava la construcció de diversos embassaments que, abans d'arribar a s'Albufera, recollirien les aigües de les conques que hi conflüen i d'aquesta manera es podrien aprofitar els cabals per reg. (Lillo, 2010, pàg. 8).

Així, proposava la construcció del primer embassament a “los llanos de Ullaró”, propers a la possessió de Gabellí Petit, entorn on brollen les Fonts Ufanés. A continuació proposava la construcció de dos més, que recollirien les aigües del torrent de Muro; el primer a una ubicació que denominava “en la inmediación de la montaña”, mentre que el segon l'ubicava prop de la vila de Llubí.

6.5. El projecte definitiu. L'arribada dels anglesos

El dia 13 de desembre de 1862 és un dia que quedarà marcat per sempre dins la història moderna de s'Albufera, aleshores encara coneguda com d'Alcúdia. Així, en aquesta data, es firmava el contracte de cessió de drets per a la seva dessecació entre Joaquin Figueras,

¹¹ (Crònica de s'Albufera/ El paisatge humà/ Toponímia [12/05/2020])

Guillermo Partington i Jorge Higgin, d'una banda i J.F. Latrobe Bateman i William Hope de l'altra. Més endavant, en el decurs del mes de març de 1863, es constituïria a Londres la New Majorca Land Company, la qual assumiria l'esmentat contracte per iniciar les obres durant el mes d'abril del mateix any.

J.F. Latrobe Bateman (1810-1899), que més endavant adquiriria les participacions de Hope, era un enginyer civil anglès, especialista en obres hidràuliques, que havia destacat, entre d'altres, pel projecte de conducció d'aigües per a la ciutat de Manchester. (Picornell i Ginard, 1995, pàg. 40). El projecte tècnic per a la dessecació fou encarregat als enginyers W. Green i H.R. Waring. Aquest últim acabaria sent representant i portaveu de la companyia i l'únic que romandria a Mallorca fins a la seva mort.

Quant al projecte "dels anglesos", així se'ls coneixeria a partir de llavors, implicava la instal·lació de diverses bombes hidràuliques mogudes per màquines de vapor, les quals traslladaven l'aigua cap al Gran Canal per així conduir-les fins a la mar. Addicionalment, una d'elles, servia per fer pujar l'aigua que, mitjançant el canal *Riego* que vorejava tota s'Albufera, es dedicava al reg dels cultius.

Aquesta infraestructura tenia una extensió aproximada de 72.000 metres, i en el seu temps fou considerada com l'obra de regiu més extensa del món dirigida per una companyia. (Lillo, 2010, pàg. 20)

En la mateixa línia, els canals de reg "configuren una arteria principal de 16.880 metres de longitud y varios ramales accesorios o de distribución que en su conjunto miden 51.000 metros", la qual cosa ve a confirmar les dimensions esmentades en el paràgraf anterior. (s'Arxiduc, 1869-1891, pàg. 420).

Complementàriament, el projecte va comportar la construcció de nombroses síquies amb una extensió de 400 km i una important xarxa de camins de més de 50 km, la qual permetia els desplaçaments interiors i la comunicació amb les viles frontereres.

De la mateixa manera, es construïren diversos ponts que permetien sortejar síquies i canals. Dins aquest últim apartat hi destaca l'anomenat com a Pont dels Anglesos, construït sobre el Gran Canal i que avui en dia, després de diverses modificacions, suporta l'elevadíssim trànsit rodat de la carretera Alcúdia-Artà. Dins aquest mateix apartat podem fer esment també dels ponts de Ca'n Blau i Son Carbonell, construïts amb ferro a Anglaterra i transportats fins a Mallorca.

(Pont de ferro de Son Carbonell. [Arxiu Andreu Muntaner Darder](#). www.cronica.desalfubera.com)

Respecte d'aquests últims, és destacable la tècnica utilitzada per a la seva construcció, mitjançant reblons i no soldadures, procediment que en el futur seria utilitzat per a la construcció de la Torre Eiffel a París. (Canyelles et al, 2003, pàg.39).

Pel que fa a l'execució dels treballs de dessecació, els quals eren d'extrema duresa, ja que implicaven passar tota la jornada dins l'aigua i el fang, hi arribaren a participar fins a 1.500 homes vinguts de tota Mallorca o inclús de fora, atrets pels elevats sous que es pagaven.

La durada de les obres va ser de vuit anys i es donaren per acabades el novembre de 1871. En aquesta data es promulgà una reial ordre que certificava la dessecació d'una superfície aproximada de 2000 ha, la propietat de les quals s'atorgava a la New Majorca Land Company. Pel que fa al cost, les dades oficials parlaren de la quantitat de 37.000.000 de reals. (Lillo, 2010, pàg. 18).

Tanmateix, l'aparició de nous ullals i problemes amb la salinització dels terrenys al no haver-hi la necessària circulació superficial de l'aigua, comportarien que finalment la superfície conreable no superés les 400 ha.

Pel que fa a la tipologia de cultius, en el decurs del procés de dessecació s'intentà el del cotó, encara que amb minsos resultats a conseqüència de l'orientació al nord i els problemes que el vent generava. Quant a la fase posterior, una vegada posades en funcionament les terres dessecades i a través d'un sistema mixt d'arrendament a tercers i gestió directa de la propietat, es conrearen civada, ordi i cànem.

A més a més, s'hi cultivava blat de moro i carabasses, a més del tradicional canyet, juntament amb zones de pinar, ullastre, mata i alzina, les quals desconeixem si tenien funció ornamental o estaven enfocades a un ús determinat. (s'Arxiduc, 1869-1891, pàg. 422).

(Gravat de s'Albufera en la seva màxima esplendor. 1887. *Letters from Majorca.*) Charles William Wood. www.cronicadesalbufera.com)

Al respecte, H.R. Waring, aleshores ja en qualitat de gestor de la finca, elaborà un informe titulat *Drainage, Irrigation and Cultivation of the Albufera of Alcudia*, (1878)¹², redactat per a la seva presentació a l'Exposició Universal de París, on unes mongetes pobleres foren premiades amb una medalla d'or. (Perelló, 2015, pàg. 56).

Dins aquest informe es detallaven diversos aspectes de la configuració física de les terres dessecades, tipologia de cultius i fórmules d'explotació, alhora que s'esmentaven unes proves per a la utilització del canyet com a matèria primera per a l'elaboració de paper. (Perelló 2015, pàgs. 70-73).

De fet, a partir d'aquestes proves, es va construir la primera fàbrica de paper de s'Albufera, la qual es mantingué en explotació fins al 1892, alhora que s'hi iniciava l'exportació de canyet a Anglaterra amb el mateix objectiu, del qual, entre 1880 i 1890, se n'arribà a exportar una gran quantitat de tones.

Adicionalment, es té constància que durant la guerra de 1870¹³, es produí gran quantitat de civada que fou subministrada als països bel·ligerants, i que es va constituir com un profitós negoci. (Escartín, 2006, pàg. 69).

Pel que fa al tractament que els anglesos donaren als treballadors de la finca, cal ressaltar el cas de les colònies agrícoles. Així, en el decurs de l'any 1876 es va presentar la documentació requerida per a la creació d'una colònia agrícola en els terrenys anomenats

¹² Localitzat per F. Lillo a Buenos Aires en el museu dedicat a J.F. L. T. Bateman (Perelló, 2015, pàg. 79).

¹³ Guerra francoprussiana (1870-1871) en el marc del procés d'unificació alemanya.

com a Gatamoix, antiga alqueria del municipi d'Alcúdia, adquirida per l'empresa a tal efecte. Es tractava d'aprofitar els avantatges de la legislació en vigor en relació amb les colònies agrícoles¹⁴.

Aquesta iniciativa tenia dos caires. Un primer interès de caràcter altruista, enfocat al benestar i vigilància de la salut dels treballadors, i un segon, de perfil empresarial, enfocat a l'aprofitament dels avantatges fiscals que l'esmentada llei preveia.

La colònia, que sempre va ser coneguda popularment com a Poble Nou, més endavant es batejaria com de Sant Lluís, en honor del fill de Bateman, Lee Latrobe Bateman, que l'any 1886 l'havia rebuda en donació, juntament amb la propietat de les terres de s'Albufera.

Així mateix, "la colònia va arribar a comptar amb 23 cases distribuïdes en dos carrers, una petita església i una escola pels fills dels treballadors. En el moment de màxima esplendor sembla que va arribar a comptar amb 40 famílies. Les cases eren habitades per dues famílies i les més grans per tres i l'empresa va arribar a encunyar moneda pròpia per pagar els seus treballadors"¹⁵.

Respecte del desenllaç del projecte, tot i que en el transcurs de la descripció de s'Albufera a Die Balearen s'afirma, en relació als problemes de salinitat de les terres dessecades, que "esta infausta condició disminuirá con el tiempo, y las áreas desecadas habrán de proporcionar excelentes campos de cultivo", el cert és que, dissortadament, com ja sabem, els esmentats problemes i l'aparició de nous ullals feren que la dita predicció no passà de ser una bona intenció, possiblement recollida de les expectatives dels propietaris que, és de suposar, guiaren la visita. (s'Arxiduc, 1869-1891, pàg. 422).

En qualsevol cas, les citades circumstàncies adverses, afegides a greus problemes econòmics i d'endeutament, provocaren que el 1896 Lee La Trobe Bateman, aleshores propietari de la finca, es veiés obligat a malvendre s'Albufera a la família Gual de Torrella. Addicionalment, hi hauria a unes suposades represàlies de caràcter econòmic que els parents anglicans de La Trobe li haurien aplicat a conseqüència de la seva conversió al catolicisme, les quals també hi haurien influït. (Picornell, 1995, pàg. 44).

En tot cas, el cert és que encara està pendent d'anàlisi el progressiu declivi de la New Majorca Land Company. (Lillo, 2010, pàg. 19).

¹⁴ Llei de Colònies Agrícoles i Poblacions Rurals de 3 de juny de 1868

¹⁵ Crònica de s'Albufera/ Història/ La New Majorca Land Company [12/05/2020]

Tanmateix, hi ha un factor afegit que tampoc podem obviar i és el plet mantingut entre els Gual de Torrella i Bateman, respecte de l'expropiació d'una part de les terres de la seva propietat, integrants de la possessió de Son Sant Martí, l'import de les quals, presumptament, no s'hauria arribat a pagar.

7. ARRIBA EL SEGLE XX. NOUS USOS, NOVES PERSPECTIVES

7.1. Capitalisme industrial: De l'arròs al paper

Si durant la presència dels anglesos a s'Albufera, sobretot a partir de la finalització del projecte de dessecació, el model d'explotació va ser de tipus agrari i caràcter intensiu, amb el canvi de propietat l'any 1893 la situació canvià substancialment.

Així, els Gual de Torrella, nous propietaris, què “surten de l'estereotip de família nobiliària amb inclinacions exclusivament rendistes, que tampoc no abandonaren”, s'embarcaren en diversos projectes de capitalisme industrial, els quals tingueren el seu centre amb el conreu extensiu d'arròs i la fabricació de paper a partir de la utilització de l'abundant canyet. (Escartín, 2006, pàg. 67).

Aquest període, amb alts i baixos i diverses configuracions empresarials, va anar perdent protagonisme fins que, amb l'arribada dels anys cinquanta i seixanta, la propietat es va anar fragmentant per donar pas a un procés d'especulació urbanística, vinculat al boom turístic de l'època.

Pel que fa a l'explotació arrossera, com hem vist anteriorment, hi ha indicis que apunten al fet que durant la presència àrab a Mallorca l'arròs de s'Albufera es podia trobar a diferents mercats arreu d'Europa. Així, no és d'estranyar que en un determinat moment es tornés a introduir el seu conreu, en aquest cas per la nova propietat de s'Albufera. Primerament de manera experimental i després a través de la societat Agrícola Industrial Balear, coneguts com *els valencians*, que el novembre de 1900 arrendaren la finca.

Respecte d'això, en un estudi encarregat per la propietat als enginyers Cremades i Beneyto, es recollien els resultats de la prova experimental abans esmentada, alhora que s'afirmava que aquests superaven els obtinguts per altres zones peninsulars com l'Albufera de València i el Delta de l'Ebre. A partir d'aquí, s'inicià un projecte d'explotació a gran escala, el qual reportà grans beneficis, fins que l'any 1906, i a conseqüència d'una greu inundació, es perdé tota l'anyada.

Més endavant, l'any 1908, *els valencians* decidiren donar per acabat el contracte d'arrendament, abandonaren l'explotació i retornaren el control de les terres als Gual de Torrella.

Pel que fa a les motivacions, es poden atribuir, a més de les circumstàncies meteorològiques i les seves conseqüències, a unes exigències organitzatives de primer nivell, tenint en compte les dimensions de la plantilla necessària, al voltant de 1.300 persones, així com a una depressió momentània de la demanda associada a una errònia planificació de la distribució del producte. (Duran, 1978, pàg. 49).

Amb la sortida dels industrials valencians, finalitzà un període d'explotació latifundista que donà pas a una època d'explotació minifundista. Així, els pagesos de Muro i sa Pobla, els quals prèviament havien adquirit l'experiència necessària, començaren a comprar o llogar trossos de la perifèria de s'Albufera, en els quals, configurats com a *veles*, començaren el conreu de l'arròs.

Adicionalment, cal fer esment de la secular adaptació de poblers i murers a les condicions de s'Albufera, circumstància que facilitava el que poguessin fer front a les pesades tasques del conreu arrosser. En aquest sentit, els primers estaven “adaptats a la molesta i feixuga feina dels aiguamolls”. (Duran, 1978, pàg. 43).

El cas és que, “gairebé foren seixanta anys de conreu a les marjals de Muro i sa Pobla i dins la mateixa Albufera. A mitjan anys cinquanta, començà la decadència lenta fins a l'abandonament d'aquest cultiu”. (Lillo i Frontera, 2018, pàg. 142).

Perquè ens fem una idea de la dimensió del que estem parlant, s'estima que entre els anys 1930 i 1940 hi havia un nombre aproximat d'explotacions d'entre 400 i 500. (Duran, 1978, pàg. 44).

Per una altra banda, sempre que pensem amb s'Albufera hi ha un element que, indefectiblement, ens ve al cap i aquest és el canyet. Com sabem, aquesta planta hi creix amb facilitat i abundància i al llarg de la història ha tingut diverses utilitats.

Així, des de sempre, fou emprat pels pagesos de la zona com a adob orgànic per a proveir de nutrients les terres de les marjals a través de la seva crema amb el restoll. Tanmateix, després de la dessecació, els anglesos descobriren les seves propietats per a la fabricació de pasta de paper i es dedicaren a la seva exportació per via marítima cap a Anglaterra.

Posteriorment, quan la finca passà a mans dels Gual de Torrella, els nous propietaris preferiren, en primera instància, continuar amb la venda del canyet als pagesos de Muro i

sa Pobla per als usos tradicionals, fins que l'any 1917 decidiren posar en funcionament una fàbrica de paper, aprofitant la conjuntura de la Primera Guerra Mundial i la conseqüent falta de matèries primeres.

Recordem que els Gual de Torrella no era aliens a aquesta activitat, ja que havien impulsat la construcció d'una anterior fàbrica a la possessió de Canet al municipi d'Esporles al voltant de 1830-1860. (Escartín, 2005, pàg. 65).

En qualsevol cas, la fàbrica de s'Albufera assolí un gran prestigi, amb uns primers deu anys de gran producció, en el transcurs dels quals arribà a la xifra de 2.000 tones anuals,

(Fàbrica de paper. Arxiu Andreu Muntaner. www.cronica-desalbufera.com)

exercint una forta competència sobre la resta de papereres espanyoles, les quals, a través de la Cooperativa Papelera Española, proposaren el seu tancament a canvi d'un cànon anual, proposta que fou acceptada l'any 1927. (Escartín, 2005, pàg. 71).

Tanmateix, l'any 1938, en plena Guerra Civil, els Gual de Torrella donaren per acabat

l'esmentat contracte i constituïren una nova societat amb presència de capital italià, Celulosa Hispánica, que va reprendre l'activitat paperera a partir de 1940, perllongant-se fins a principis dels anys seixanta, moment en el qual deixà de funcionar.

D'aquest darrer període, es pot accedir a un recull de testimonis d'antics treballadors de la fàbrica, a través dels quals podem conèixer, a més de les seves experiències personals, alguns detalls del procés de fabricació¹⁶.

En tot cas, més enllà de l'impuls que la fàbrica donà a l'activitat econòmica de la zona, el cert és que la utilització de productes químics dins el procés de fabricació provocà la mortalitat de molta fauna i vegetació de s'Albufera, circumstància que, al cap i a la fi, seria una de les causes del seu tancament.

¹⁶ Crònica de s'Albufera/ Història/ La Paperera [12/05/2020]).

7.2. Turisme i especulació

Adicionalment i amb paral·lel a la introducció dels projectes d'exploració industrial de s'Albufera, a finals de la dècada dels anys vint i principis dels trenta del segle passat, s'albirà l'inici del fenomen turístic, el qual va impulsar projectes d'aprofitament des del punt de vista residencial i d'oci.

Aquest nou escenari, probablement fomentat pels vols de la companyia francesa Air France, els avions de la qual feien escala al Port d'Alcúdia, impulsà una segregació d'unes 200 ha de la possessió de la Gran Albufera en les que s'hi construï un hotel i un camp de golf de 18 forats. Al mateix temps, es parcel·là la zona més propera a la mar i s'hi començaren a vendre solars per a la construcció de xalets. (Espinosa et al, 2014, pàg. 45).

Paral·lelament, dins el mateix projecte d'urbanització de l'esmentada parcel·la s'hi preveia la construcció d'un camp d'aviació comercial. Tanmateix, l'esclat de la Guerra Civil provocà la seva paralització, alhora que els militars requisaven el camp de golf per a la seva transformació en camp d'aviació i es duïen a terme diverses obres de dessecació amb l'objectiu de construir edificacions diverses.

El projecte dels militars es complementava amb la prolongació del tren des de sa Pobla fins a Alcúdia, les obres de la qual no arribaren a finalitzar-se. (Espinosa et al, 2014, pàg. 46).

(Imatge aèria de s'Albufera dins el municipi d'Alcúdia. Anys quaranta del segle XX, abans del inici del procés urbanitzador.
<https://www.facebook.com/fotosantiguasdemallorca>)

Una vegada finalitzada la Guerra Civil, i després que els antics propietaris sol·licitessin el reintegrament dels seus terrenys, a principis dels anys cinquanta del segle passat començà un repunt del turisme a la zona, a partir del qual es repregué el procés d'urbanització de s'Albufera, en especial la part corresponent al municipi d'Alcúdia.

Aquests primers anys, a diferència del que acabaria passant més endavant a partir del boom turístic, els visitants eren bàsicament d'origen francès i la seva estada era organitzada pel Club Mediterranée als voltants de la zona de s'Oberta, en unes instal·lacions encara precàries, res a veure amb els complexos hotelers que finalment s'acabarien imposant. (Espinosa et al, 2014, pàg. 47).

Posteriorment, l'any 1959, el govern de l'estat va aprovar l'anomenat com a Plan de Estabilización el qual, a banda d'impulsar la sortida de l'aïllament internacional en què es trobava Espanya i facilitar l'abandonament de la política autàrquica fins llavors en vigor, va permetre que diverses regions espanyoles i entre elles les Balears, poguessin participar del desenvolupament del turisme internacional.

En aquest sentit, el pla va propiciar la promulgació de diverses lleis de caràcter econòmic, enfocades a reforçar el turisme com a indústria capdavantera del desenvolupament econòmic espanyol. Dins d'aquest context, Mallorca era un dels indrets susceptibles de ser destinataris d'aquesta visió i els municipis costaners propers a s'Albufera un exemple de primer ordre.

Així, a partir d'aquest nou escenari, durant la dècada dels seixanta del segle passat, es posaren en funcionament diversos projectes d'urbanització arran de la desintegració dels terrenys de s'Albufera dins del municipi d'Alcúdia.

En són exemple les urbanitzacions Playas de Alcudia a la zona costanera i Ciudad de los Lagos a la zona confrontant amb les llacunes, lloc en què es dugueren a terme processos de rebliment mitjançant materials de runes i cendres de la central tèrmica d'Alcanada. (Picornell, 1985, pàg.12).

Paradoxalment, l'estany dels Ponts, antiga sortida de les aigües de s'Albufera a la mar, seria batejat com a Lago Esperanza i donaria el tret de sortida a la gradual desaparició de les zones embassades del municipi d'Alcúdia.

Paral·lelament, l'any 1966 es redactà un Pla General d'Ordenació Urbana que permetia "un procés d'urbanització en funció d'una explotació turística o de segones residències

massa elevada, provocant la transformació del primitiu medi ambient en una zona plena d'hotels i urbanitzacions". (Picornell, 1985, pág. 12).

Respecte dels terrenys pertanyents al municipi de Muro, la normativa urbanística en vigor els anys setanta del segle passat permetia l'edificació en tota la barra arenosa, amb excepció de les cent hectàrees que conformaven la Comuna de Son Sant Martí, es Comú, així com la penetració dins els terrenys de s'Albufera, lloc en el qual es pretenia la construcció d'un camp de golf i una xarxa de canals navegables, projecte que, sortosament, mai va veure la llum. (Picornell, 1985, pàg.12).

En qualsevol cas, a l'empara de les esmentades normatives d'ordenació urbanística i en successives onades, condicionades pels vaivens de la indústria turística de les darreres dècades del segle, es desenvoluparen multitud de projectes, els quals provocaren que pràcticament tota la restinga marina de s'Albufera fos destruïda per una pressió especulativa que pareixia no tenir fi. Tanmateix, d'aquest procés devastador sols se'n salvaria la zona del Comú de Muro.

Pel que fa a la resta de terrenys de s'Albufera, i a instàncies del Consell, aleshores Consell General Interinsular, l'any 1983 es redactaren unes *Normas Complementarias y subsidiarias de planeamiento general del Espacio Natural S'Albufera*, les quals i a diferents nivells, pretenien preservar unes 1.400 hectàrees que encara es trobaven en el seu estat quasi original i que, al cap i a la fi, acabarien per integrar-se dins el futur parc natural.

Tanmateix, un nou element distorsionador i potencialment perillós per a s'Albufera entrà en escena durant la dècada dels setanta. L'increment de les necessitats d'energia elèctrica per cobrir la demanda de la creixent indústria turística impulsà la decisió de construir una nova central elèctrica.

La solució més raonable des del punt de vista econòmic hauria estat la de construir-la en el mateix emplaçament on hi havia la central d'Alcanada, però les pressions del lobby turístic ho impediren, de tal manera que s'optà per cercar un lloc alternatiu, el qual, finalment, fou l'actual ubicació de la central tèrmica d'es Murtrrerar, dins de la mateixa Albufera.

El fet és que la decisió comportà un considerable increment de cost, es calcula que més de cinc-cents milions de pessetes de l'època i que, alhora, tampoc es tingueren en compte els innumerables perjudicis de tipus ecològic que aquella implicava pel futur de s'Albufera.

(Central tèrmica d'es Murtrrerar. <https://www.google.com>)

Així, pel que fa a les condicions ambientals es varen anar degradant paulatinament, alhora que des del punt de vista de la pesca les captures de llops, dorades i sobre tot anguila, entraren en recessió. (Picornell, 1985, pàg.13).

Adicionalment, cal considerar que, com a conseqüència de la crisi del petroli que en aquelles dates ens afectava, s'optà per una combustió mixta de carbó i fuel. Suposadament el combustible prioritari havia de ser el lignit autòcton, tanmateix a la llarga es va haver de adquirir la major part a l'estranger i transportar per via marítima, amb tot el que aquest procés comportaria de cara al futur, procediment encara en vigor a dia d'avui.

8. UN BRI D'ESPERANÇA. ARRIBA EL PARC NATURAL

8.1. Un emergent moviment ecologista

Com hem vist en el capítol anterior, durant les dècades dels seixanta i setanta, però també durant la dels vuitanta del segle passat, els plans d'ordenació urbanística constituïen un element excessivament lax a l'hora de controlar el poder expansiu de la demanda hotelera i de segones residències.

Així, el Pla Provincial d'Ordenació de 1973 permetia la pràctica urbanització de tota Mallorca, situació que començà a canviar, encara que mínimament, el 1975 amb la Llei del Sòl.

Tanmateix, el 1982, just abans de l'arribada de l'autonomia, a les Balears no hi havia cap espai natural protegit legalment i no hi havia tot just protecció d'aquests davant una creixent pressió urbanística i especuladora, si bé un ecologisme incipient, nascut durant la Transició, estava quallant en el si de la societat mallorquina i anava agafant força paulatinament.

Recordem que una de les figures capdavanteres del moviment ecologista fou el GOB, nascut a finals de 1973, en un primer moment amb objectius de caire ornitològic, encara que ben aviat va ser evident que no podria seguir-se aquesta tasca sense la protecció dels espais naturals. Per aquesta raó, a la seva denominació original, Grup Balear d'Ornitologia, s'hi afegí ràpidament el cognom de "i Defensa de la Naturalesa". (Serra, 2020).

(Primeres manifestacions ecologistes a Palma. Anys vuitanta.
<https://imagenes-cdn.diariodemallorca.es/multimedia/fotos>)

A partir d'aquí, la primera campanya que el GOB va impulsar fou la de protecció de s'Albufera al 1975, que en aquell moment es veia assetjada per la pressió urbanística i els abocaments de la central tèrmica d'Alcanada. L'esmentada campanya, que fou de perfil baix, contava amb calendaris, adhesius i fulletons. Posteriorment, i mitjançant excursions i projeccions de diapositives amb el títol de "Albufera d'Alcúdia 1976-Mèrits per esser un parc natural", s'inicià una campanya de pressió, acompanyada d'un treball continuat davant les institucions. (Serra, 2020).

Després, a finals de 1976, el GOB presentà un projecte de parc natural, mentre que a finals de 1978 s'entregaren 30.000 signatures al Consell General Interinsular, com a mostra del suport popular a l'esmentada iniciativa. Tanmateix, fins l'any 1988 no s'arribaria a la

declaració de s'Albufera com a parc natural, però es indubtable que tot l'esforç dut a terme pel GOB hi tindria molt a veure, tant des del punt de vista de la conscienciació popular com de l'interès de les institucions per donar-hi resposta.

Complementàriament, i dins una nota elaborada amb motiu del trenta aniversari de la declaració de s'Albufera com a parc natural, s'hi pot llegir que “Ja a l'any 1962 una convenció científica, la conferència MAR, va proclamar l'interès internacional de s'Albufera, assenyalant la prioritat de la seva conservació. Els manifestes i pressió de la societat (tant mallorquina com d'altres indrets d'Espanya i Europa) envers la seva protecció varen culminar amb la compra de bona part dels terrenys que conformaven la zona humida l'any 1985, i la seva declaració com a Parc Natural l'any 1988”. (Annex III, pàg. 49).

8.2. El parc natural avui

El parc natural de s'Albufera de Mallorca és la zona humida més extensa i important de les illes Balears amb una extensió de 1.646,48 ha i l'aigua és la base de la seva riquesa biològica.

(Plànol del parc natural. <https://www.caib.es/sites/espaisnaturalsprotegits>)

La vegetació predominant és el canyet, la cesquera i la bova, a més de joncs a les zones salobroses, el lliri de mar o el ginebró de fruit gran a les dunes i arbres com el poll blanc i el tamarell.

Adicionalment s'hi troben diversitat de fongs, més de 200 espècies, entre els que destaca la *Psathyrella halòfila*, descoberta l'any 1992.

Pel que respecte a la fauna, hi trobem l'anguila i les llisses entre els peixos, granots, serps d'aigua, tortugues d'aigua i mamífers com ratapinyades, ratolins o rates. També hi

destaquen gran quantitat d'invertebrats com libèl·lules, escarabats o papallones nocturnes amb un número superior a les 450 espècies.

Pel que fa als ocells, se n'hi poden trobar més 300 espècies entre sedentàries, reproductores i estivals, de les quals més de 10.000 hi hivernen, com per exemple estornells, agrons i ànneres. De la mateixa, el parc és important des del punt de vista dels ocells migradors, que hi fan curtes estades, i els divagants, de presència ocasional.

Des del punt de vista de la gestió, el parc compta amb un equip multidisciplinari que treballa en l'estudi de la natura, l'educació ambiental, el manteniment i les feines agrícoles i ramaderes que es desenvolupen en el seu entorn i, prioritàriament, en el manteniment de la quantitat i qualitat de l'aigua.

Addicionalment hi ha programes per a l'educació ambiental dirigits als escolars, el manteniment i recuperació de usos tradicionals i un Programa de Seguiment i Suport a la recerca, integrat pel seguiment ornitològic, el meteorològic, el de la vegetació, etc.

De la mateixa manera, el parc compta amb un centre de recepció, una exposició permanent, diversos itineraris, aguits i punt d'observació, així com publicacions relatives al parc en diverses llengües.

8.3. El parc natural. Un futur ple d'incerteses

Qualsevol instal·lació de caràcter públic i en especial aquelles que es mantenen dins un fràgil equilibri, subjecte a pressions de tota classe com és el cas del parc, requereixen, amb independència d'una consciència social envers la necessitat de la seva conservació, d'una legislació proteccionista i una inversió en recursos humans i materials ajustats a les seves necessitats.

Amb aquest sentit, el parc s'enfronta a uns reptes de futur que és necessari tenir en compte si volem poder garantir la seva continuïtat en les degudes condicions.

Respecte d'això, cal recordar que a partir de l'any 2012 i a conseqüència de la crisi econòmica que s'anava arrossegant des d'anys enrere, l'administració autonòmica va dur a terme una forta retallada de recursos i personal dedicats al manteniment i conservació dels parcs naturals, circumstància que, lògicament, també va afectar el de s'Albufera.

En tot cas, "avui dia, la situació no està encara normalitzada, ja que la plantilla actual està a nivells de la de l'any 2011, el pressupost assignat és insuficient i una part important dels

projectes que es duen a terme estan supeditats als ingressos de l'Impost del Turisme Sostenible, ITS". (Perelló, Annex II, pàg. 47).

Un segon problema al qual s'ha d'enfrontar el parc és el que té a veure amb la qualitat de les aigües. En aquest sentit estem assistint a un procés d'eutrofització i salinització que comporta la generació d'importants canvis ambientals que impliquen la substitució d'hàbitats i espècies.

(Desaparició del canyissar a la zona nord del parc natural, a causa de la salinització. Font: GOB 2016)

Així, “el salicorniar guanya espai davant el canyissar, la presència d'espècies com el bec d'alena, el flamenc o l'ànnera blanca és cada any més important, i en canvi fotges i cap blaus han minvat de forma evident”. En la mateixa línia, “la salinització ambiental posa en

perill l'hàbitat requerit per les espècies més valuoses del parc, com són la boscarla mostatxada, l'hortolà de canyet o l'agró roig". (GOB, 2018).

Un altre dels problemes és el que té a veure amb la qualitat de les aigües que arriben o afecten al voltant del parc. Així, "Les depuradores de Sa Pobla i Muro podrien millorar molt la seva eficiència. Es van fent passes al respecte però no a la velocitat que seria adient. La Central Tèrmica d'es Murterar també ha suposat un problema per a la zona humida, tant en l'àmbit hídric com químic. Sortosament, el seu tancament ja es troba en procés". (Perelló, Annex II, pàg. 47).

(El parc natural avui, flanquejat al nord per les zones turístiques confrontants i al sud per les marjals poblera i murera. Imatge via satèl·lit des de Google Earth.)

En tot cas, el problema de fons es resumeix en la sobreexplotació i contaminació de l'aqüífer que nodreix s'Albufera. Respecte d'això, "la revisió del pla Hidrològic que es tramita en aquests moments renuncia a establir objectius quantificables i temporalitzats quant a la millora de les condicions hídriques de l'aqüífer de sa Pobla, tal com hauria de fer si respectés les determinacions generals de la Directiva Marc de l'Aigua". (GOB, 2018).

Adicionalment, cal tenir en compte el problema de la massificació que sofreix el parc. Així, "la densitat de visitants per hectàrea visitable és possiblement de les més altes de l'Estat per un espai natural protegit. És a l'estiu, els dies tapats sobretot, quan el parc pateix la pressió del turisme de sol i platja, que en fa un ús poc compatible amb els seus valors. El

parc presenta dèficit de vigilància, però es controlen els usos no compatibles”. (Perelló, Annex II).

En qualsevol cas, seria necessari impulsar un pla de gestió que contemplés escenaris a mitjà i llarg termini i que, alhora, impliqués un compromís de Govern i no únicament de la Conselleria de Medi Ambient amb l’adopció de les mesures necessàries de caràcter social, econòmic i financer. (GOB, 2018).

Tanmateix, hi ha aspectes de caràcter positiu que no es poden obviar. Dins aquest apartat hem de fer esment de la resposta que tenen les diferents activitats que s’organitzen en el marc dels programes per a la divulgació del parc i el seus ecosistemes.

En aquest sentit, “és important ressaltar que el programa escolar, el d’activitats dirigides al públic en general, el de comunicació... tenen molt bona acollida entre els visitants. La participació és alta (cada curs queden escoles en llista d’espera les quals no podem acollir per falta de dies) i les activitats que organitzem pel públic en general són avaluades de forma molt positiva. Malgrat tot, aquesta circumstància ens hauria d’encoratjar de cara al futur. (Perelló, Annex II. Pàg. 47).

De la mateixa manera, en aquests moments, s’està en la fase final de tramitació del PORN (Pla d’Ordenació dels Recursos Naturals), el qual hauria de quedar aprovat aquesta legislatura, i que suposaria una considerable millora de la normativa d’usos del parc i de la seva aplicació.

Aquest pla ha de permetre la incorporació de la zona de Son Bosc, fronterera amb el parc i de 45 ha, en la que hi havia en projecte la construcció d’un camp de golf, iniciativa, sortosament, paralitzada. “Recordem que Son Bosc forma part de la ZEPA de s’Albufera i gran part de la zona, gràcies a la presència de l’orquídia de Prat, gaudeix de la qualificació legal d’Àrea Biològica Crítica i es disposa d’un Pla de Conservació d’aquesta espècie, el qual considera la protecció del seu hàbitat. (Perelló, Annex II).

9. CONCLUSIONS

Començàvem el nostre treball apel·lant a una descripció ample del concepte de cultura a l’hora de vincular-lo amb el de natura. Ara, una vegada arribats a aquest punt, en el que hem finalitzat el nostre recorregut per alguns dels episodis més rellevants del procés d’evolució de s’Albufera, entenem que estem en condicions de reafirmar-nos en què natura i cultura són conceptes indestriables. Per tant, i amb l’objectiu d’argumentar aquest extrem, a continuació exposem les conclusions a les quals hem arribat.

En primer lloc, a través de la cronologia descrita i de la documentació treballada a tal efecte, hem pogut copsar com s'Albufera, des de temps immemorials, ha sigut un indret amb unes característiques especials, constituït com a fidel reflex de l'evolució social, i per tant cultural, de la societat del seu voltant.

En aquest aspecte, fou un indret amb personalitat pròpia durant la presència musulmana, continuà com peça cotitzada a l'hora del Repartiment i es constituí, durant l'extens règim feudal, com a objecte pel gaudi d'uns propietaris ociosos d'ascendència nobiliària alhora que instrument de l'aprofitament econòmic dels seus usuaris circumstancials.

De la mateixa manera, durant molt de temps fou proveïdora d'alimentació complementària per a les poblacions frontereres, ja sia per mitjans de l'aprofitament comunal o furtivament, convertint-se per aquesta raó en motiu d'enfrontaments inacabables.

Més endavant, es transformà en terreny per a la implantació d'una agricultura intensiva o pel desenvolupament d'un capitalisme industrial, alhora que esdevenia territori per a la introducció de nous cultius i, finalment, assetjada per una ferotge especulació immobiliària, passava a ser un indret a protegir per mor de les seves especials condicions ambientals.

Adicionalment, hem identificat a s'Albufera com a constructora d'identitats col·lectives. Així, hem vist com els poblers, a partir d'unes característiques ocupacionals, socials, culturals i d'habitat, es consideren a si mateixos com els autèntics *bufers*, enfront dels seus veïnats murers als que titllen despectivament de *carabassers*¹⁷ o els alcudiencs que identifiquen com a *panxa-roges*¹⁸.

En aquest sentit, el terme *bufere* identifica aquell perfil humà que, a més de considerar l'indret com a seu, compagina un caire ocupacional mixt entre la pagesia i la pesca, en funció de l'època de l'any que es tracti.

En tot cas, és un fet que el grau de vinculació dels diferents pobles no ha sigut de la mateixa intensitat, i si bé no tenim prou informació per argumentar el motiu de forma inequívoca, a partir de la documentació consultada ens aventuraríem a afirmar que pel que fa a sa Pobla, el fet de poder gaudir comunalment de l'espai del Reial Patrimoni, hauria sigut un fet determinant.

¹⁷ Conradors de carabasses

¹⁸ En al·lusió als guardapits vermells dels senyors d'un temps.

Alternativament, en el cas de Muro, el seu grau de vinculació estaria condicionat pel fet que la part de s'Albufera inclosa dins el seu terme tindria caràcter majoritàriament privat i es disposaria únicament del Comú com a terreny d'utilització comunal i amb poca usabilitat agrícola.

Pel que fa a Alcúdia, el fet de disposar de port marítim, el tenir una tradició agrícola menys desenvolupada i incloure dins el seu terme una part significativa de la restinga marítima, susceptible de ser objecte de la pressió especulativa lligada al turisme, serien alguns dels arguments per definir la seva menor vinculació.

Respecte de la incidència de s'Albufera amb la qualitat de vida i condicions sanitàries dels habitants de la contrada, hem pogut copsar com, des de temps immemorials, aquesta ha sigut determinant pel que fa a la propagació de la malaltia del paludisme.

En aquest sentit, més enllà de les recurrents polèmiques quant a la certesa d'aquesta afirmació, el cert és que, a mida que canviaven les condicions estructurals de s'Albufera, els efectes de les "febres" anaven minvant. Tanmateix, no podem obviar l'efecte de la millora dels tractaments de la malaltia, que sumats al descobriment del procés de transmissió del moscard *anopheles*, acabarien per eradicar-la.

Quant al patrimoni cultural, tant material com immaterial, la incidència de s'Albufera ha sigut notable. Respecte del material, basta fer esment del cas de les *veles*, element clau en la definició del paisatge de les marjals poblera i murera, l'instrumental específic de la pesca dins de les llacunes albufereres o els elements materials derivats dels diferents processos de dessecació, en especial el dels *anglesos*. Aquests, a més, foren els responsables de la introducció de diversos elements d'innovació tecnològica, els quals, en una Mallorca encara ancorada en el passat, causaren sensació.

Pel que fa al patrimoni immaterial, és destacable el cas de l'arròs i les anguiles, tan presents a la gastronomia local, o la presència de s'Albufera dins del catàleg de gloses¹⁹ i cançons populars de la contrada, especialment a sa Pobla. Dissortadament, aquest patrimoni cultural, transmès de forma oral, està en perill de perdre's. Menció a part mereix el cas de la patata, introduïda a la zona arran dels primers intents de dessecació, i posteriorment esdevinguda com a element essencial de la pagesia de la zona.

Un altre factor a considerar és el paper de s'Albufera en el procés de modificació del règim de propietat de la terra. Així, en primera instància, aquest fou de caràcter latifundista per

¹⁹ GLOSA f. Cançó o composició en vers, generalment curta i improvisada. (DCVB-MOLL)

anar evolucionant, amb el pas del temps, cap al minifundista. Alguns exemples els tenim amb els primers establiments de veles als segles XVII i XVIII o, contemporàniament, amb les parcel·lacions arrosseres dels primers decennis del segle XX.

Precisament, i amb relació a aquesta última circumstància, hi podem encabir un exemple de com els pobladors de la contrada, secularment condicionats pels efectes de les aigües d'una Albufera insana, varen saber adaptar-se al medi, de tal manera que a partir d'aquesta condició pogueren desenvolupar les feixugues tasques que requeriren els costosos treballs de dessecació o el conreu de les plantacions arrosseres abans esmentades, només per citar-ne alguns exemples.

En qualsevol cas, entenem que ha quedat meridianament clara la vinculació de s'Albufera amb la societat de totes les èpoques, històricament amb la més pròpera, encara que, contemporàniament, el seu arrelament s'ha fet extensiu a una part important de la ciutadania de l'illa.

Així, durant el llarg períple recorregut, ha sigut desitjada, estimada, temuda, explotada i, finalment, reivindicada socialment a partir d'una emergent consciència ecologista, encara que fortament amenaçada per pressions de caràcter extern que posen en perill la seva continuïtat.

Arribats a aquest punt, som conscients que queden pendents de dilucidar moltes de les circumstàncies que envolten el camí de s'Albufera al llarg dels temps i que queden moltes incògnites per resoldre. Perquè va fracassar el projecte dels anglesos? Tingué la seva presència alguna influència amb la propagació del protestantisme a les Balears? Perquè els poblers es consideren els veritables *amos* de s'Albufera? Aquestes només són algunes de les qüestions que ens sorgeixen després de finalitzar la nostra tasca, la resposta de les quals queda pendent per a futurs treballs.

Finalitzem la nostra tasca advocant perquè les generacions futures sàpiguin cuidar adequadament un bé tan preuat. Perquè això sia possible, és necessari que se segueixi fomentant l'estima cap al medi ambient i que es dediquin els recursos necessaris per poder dur a terme una adequada conservació, circumstància que hauria de començar per fer front als problemes succintament esmentats dins el capítol anterior.

Dissortadament, l'actual crisi sanitària que colpeja tots els estadis de la nostra societat posa en serioses dificultats la possibilitat de donar solució a aquesta última premissa. En tot cas,

desitgem que les administracions públiques siguin prou sensibles i evitin els errors comesos en el passat més recent.

En tot cas, sempre ens quedarà l'esperança que s'Albufera, com ha ocorregut en moltes d'ocasions en el passat, serà capaç de sobreposar-se a totes les adversitats.

ACLARIMENT FINAL

En el moment de plantejar la metodologia i tècnica d'investigació per dur a terme el nostre treball, havíem previst realitzar entrevistes personals amb alguns especialistes en el tema per tal de complementar les nostres aportacions.

Dissortadament, les actuals circumstàncies de crisi sanitària han impedit dur-les a terme amb les degudes condicions. En aquest sentit, hem hagut de fer us de la missatgeria electrònica per tal de poder realitzar els contactes necessaris.

Per una altra banda, ens ha estat impossible contactar personalment amb membres del Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB), per la qual cosa hem hagut d'acudir a les opinions de l'esmentada organització expressades en mitjans de comunicació.

En tot cas, i a pesar de les dificultats, hem intentat dur a terme el nostre treball de la millor manera i amb els mitjans disponibles, circumstància que pensem que ens ha permès presentar de manera digne el present treball.

10. BIBLIOGRAFIA

Albufera de Mallorca. S'Albufera Parc natural [fulletó] (2015) Govern de les Illes Balears: IBANAT Institut Balear de la Natura.

BARCELÓ, Bartomeu (1985). «S'Albufera salvada». *Lluc: revista de cultura i d'idees* (núm. 720) pàgs. 4-5).

BARCELÓ, Bartomeu (1965). «Realidad y mito de S'Albufera» *Separata del Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*. (núm. 648, Julio-Septiembre 1965).

BARCELÓ, Bartomeu (1995). «Presentació» A: *S'Albufera de Mallorca. Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears* (núm. 4). Antoni Martínez i Joan Mayol, editors. Palma: Editorial Moll.

BARCELÓ, Miquel (1978) «Sobre la divisió administrativa de Mayurqa» *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana. Revista d'estudis històrics* (núm. 36, pàgs. 238-245).

CREMADES, Enrique; BENEYTO, Luís (1901) *Memoria descriptiva de la finca agrícola Albufera de Alcudia en la isla de Mallorca*. Madrid. Tipografía de P. Bargaño. (Exemplar en pdf recollit a Crònica de s'Albufera, Història, Història de les dessecacions.)

ENGUIX, Begonya (2012) *Cultura, cultures i antropologia* Mòdul 2 de l'assignatura de Teoria de la cultura. Material didàctic de la UOC

ESCARTÍN, Joana M.. (2006). «Usos industrials dels recursos naturals de s'Albufera. L'exemple de Celulosa Hispànica S.A.» A: *S'Albufera de Mallorca. Aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics*, Palma: Molina ed. Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, pàgs. 65-82.

GUAL, Jordi (2018). *Estudi sobre el procés de naturalització a l'Albufera de Mallorca. L'evolució de les veles des de 1986 a 2016*. Treball de fi de grau presentada a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears. Inèdit.

LILLO, F.;FRONTERA M. (2018). *S'Albufera, memòria i paisatge : 30 anys del Parc Natural*. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca. («Parc Natural de S'Albufera de Mallorca»).

MAYOL, Joan (1992). «El Parc Natural de s'Albufera de Mallorca». *MUNIBE Ciencias Naturales - Natur Zientziak* (núm. 44 pàgs. 105-108).

MAYOL, Joan (1995) «Cinco años de restauración en el Parc Natural de s'Albufera de Mallorca» A: *Bases ecológicas para la restauración de humedales en la Cuenca Mediterranea*. Junta de Andalucía, Consejería de Medio Ambiente. Pàgs. 271-281.

MOREY, A. (2006). «Continuïtat i canvis en les formes d'explotació i ús de la Gran Albufera de Mallorca (segles XVI-XX)» A: *S'Albufera de Mallorca. Aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics*, Palma: Molina ed. Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, pàgs. 37-64.

MOREY, Antònia (2009). «La Gran Albufera de Mallorca. Formas de explotación y conflictividad ambiental (siglos XVI-XX)» *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana: Revista d'estudis històrics* (núm. 65, pàgs. 219-240).

PERELLÓ, Pere. (2009). *La presència anglesa a la Gran Albufera del Nord de Mallorca (1863-1896)*. Inca: Inforaiguer

PÉREZ, Plàcid (2010) «Mallorca, 1230-1232, reflexions a partir de la relectura del còdex llatinaràbic del repartiment» *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana: Revista d'estudis històrics* (núm. 66, pàgs. 9-33).

PÉREZ, Plàcid (2014) «El repartiment feudal de Mallorca la porció del comte d'Empúries (1230-1235)» *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana: Revista d'estudis històrics* (núm. 70, pàgs. 51-73).

PICORNELL, Climent (1985). «L'acció dels homes a s'Albufera en els segles XIX i XX». *Lluc: revista de cultura i d'idees* (núm. 720, pàgs. 8-14).

PICORNELL, Climent; GINARD, Antoni (1995). «John Frederic Latrobe Bateman» A: *S'Albufera de Mallorca. Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears* (núm. 4, pàgs. 39-46). Antoni Martínez i Joan Mayol, editors. Palma: Editorial Moll.

ROSSELLO, V. (2006). «Prats i albuferes a l'àmbit mediterrani: De l'odi a la veneració» A: *S'Albufera de Mallorca. Aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics*, Palma: Molina ed. Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, pàgs. 21-34.

S'ARXIDUC.- ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA (1869-1891). *Die Balearen in Wort und Bild Geschildert* (Las Baleares por la palabra y el grabado).Tomo VIII. Pàgs. 417-423 Palma: Sa Nostra-Caixa de Balears (1993).

11. WEBGRAFIA

ALBUFERA DE MALLORCA S'Albufera. Parc natural. Lloc web. [data de consulta: 12/05/2020]

<http://www.mallorcaweb.net/salbufera/>

CANYELLES, Martí *et al.* (2003) «S'Albufera» A: *Sa Pobla. La gent, el medi, la història* (pàgs. 29-50) Sa Pobla. Ajuntament de Sa Pobla. [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

<https://www.yumpu.com/es/document/read/24604606/sa-pobla-la-gent-el-medi-la-historia-mallorca>

Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears (2010) *Parc Natural s'Albufera Mallorca* [vídeo en línia] Vimeo (password: avisador) [data de consulta: 12/05/2020]

Recuperat de <https://vimeo.com/408357541>

CRÒNICA DE S'ALBUFERA. Lloc web. [data de consulta: 12/05/2020]

<https://www.cronicadesalbufera.com/>

DURAN, J. (1978) «Producció i crisi arrossera de sa Pobla i Muro». Treballs de geografia a racó.cat [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

<https://www.raco.cat/index.php/TreballsGeografia/article/download/103813/165977>

ESPINOSA, M. ; SERRA, F.M. ; VALERO, G. (2014) «L'Albufera alcudienca. De Santa Anna a les cases de l'Albufera. Paisatge, usos i aprofitament» *A: VIII Jornades d'estudis locals-Alcúdia*. Pàgs. 29-55. Ajuntament d'Alcúdia. [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

http://www.alcudia.net/export/sites/default/arxiu/ca/documentos/VIII-JORNADES-ESTUDIS-LOCALS-ALCUDIA_opt_opt.pdf

GOB (2016), *Salvem S'Albufera de Mallorca* [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

<https://www.gobmallorca.com/que-feim/biodiversitat/salvem-s-albufera-de-mallorca>

GOB (2018), *S'Albufera de Mallorca, llums i ombres en el 30è aniversari del parc natural Es busqueret*. N° 45 [en línia][data de consulta: 06/05/2020]

<https://www.gobmallorca.com/esbusqueret/pdf/EsBusqueret-45-Marc2018.pdf>

LILLO i COLOMAR, Francesc (2010). *Els projectes de dessecació de s'Albufera. Resum de les distintes temptatives i empreses de dessecació*. [en línia][data de consulta: 12/05/2020] Treball presentat a les IV Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla (2015).

<https://www.cronicadesalbufera.com/hist%C3%B2ria/hist%C3%B2ria-de-les-dessecacions/>

PLEGS DE CA S'ARTILLER (IV 2018). *Conreu de l'arròs i l'explotació de l'Albufera de Muro i Sa Pobla* [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

<https://www.google.com/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwiq-oOk8NPmAhXS3YUKHbGyA2sQjhx6BAgBEAI&url=https%3A%2F%2Fwww.cronicadesalbufera.com%2Fapp%2Fdownload%2F12080977149%2FL%25C3%2588XIC%2BDE%2BL%2527ARR%25C3%2592S%2BI%2BS%2527ALBUFERA.pdf%3Ft%3D1517174866&psig=AOvVaw0701fqK3DKXqOgsPyMJCF3&ust=1577468932127653>

SERRA, M. (2020) «El sorgiment de la consciència ecologista a Mallorca (1973-1983)» a Aborigine [en línia][data de consulta: 12/05/2020]

<http://www.aboriginemag.com/el-sorgiment-de-la-consciencia-ecologista-a-mallorca-1973-1983/>

UEP COM ANAM IB3 TV (2017) *Cròniques de s'Albufera, amb Xisco Lillo* Capítol 312.[vídeo en línia] Facebook

Recuperat de <https://www.facebook.com/albuferademallorca/videos/1389310907829202/>

12. ANNEXOS

I. CORRESPONDÈNCIA AMB FRANCESC LILLO I COLOMAR DES DE

12/03/2020 A 15/05/2020

Email: joanxnes@gmail.com

Bon vespre.

Abusant del teu coneixement de s'Albufera, voldria fer-te una consulta respecte dels seus límits territorials. Després de llegir la documentació a la que he tengut accés tenc qualque dubte que agrairia si fos possible m'aclarissis.

Entenc que en el moment del Repartiment després de la Conquesta, el districte de Muruh (Muro, Santa Margalida, Llubí i Maria de la Salut) s'assigna al Comte d'Ampúries i que el districte d'al-Buhayra (amb terrenys que després seran fronterers amb els municipis de Muro, Sa Pobla i Alcúdia) es reparteix entre el Rei i el mateix Comte.

Després, al segle XIV el Rei cedeix la meitat de la seva part al seu conseller Hug Castell, territori que esdevindrà com a la possessió de la Gran Albufera.

A partir d'aquest plantejament, hem d'entendre que quan ens referim genèricament a s'Albufera ho fem tenint en compte que incorpora el Patrimoni Reial (la part que li quedava al Rei), la Gran Albufera i els terrenys del districte de Muruh que col·lindaven, els quals, a pesar de ser de titularitat privada, tenien les mateixes característiques?

Moltes gràcies.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Francesc Lillo francesc.borino@gmail.com

14/03/2020 20:56

Bon vespre i perdona la tardança.

Voldria tenir respostes precises per aquestes qüestions, però entenc que a grans trets és així com comentes. Jo al llibre s'Albufera, memòria i paisatge intent una aproximació a aquesta qüestió a les pàgines 12 -13 i 58-59; no sé si aconseguixo aclarir-ho del tot. Com te comentava l'altre dia jo entenc que la part del Compte d'Ampuries és el que secularment es coneixeria com a Son Sant Martí, que en el seu temps arribava fins al Grau de s'Albufera, és a dir confrontant amb la Gran Albufera dels Castell. La part del Reial Patrimoni sempre s'ha entès com a part indisociable de s'Albufera, però entenc que des d'un punt de vista geogràfic, perquè era conegut com a Reial Patrimoni i punt. Son Sant Martí, a vegades també dóna a confusió en aquest mateix sentit, perquè sembla que no formàs part de s'Albufera, en part per tenir una gran extensió de pinars (tota la barra dunar), però tenia una enorme extensió d'estanys; i tornam a lo mateix, en conjunt i des d'un punt de vista geogràfic se compren com a s'Albufera. No obstant això la gent de la comarca diferenciava molt bé entre cada possessió i tenien una relació més o menys conflictiva en funció dels propietaris pels aprofitaments furtius que en feien a cada una d'elles i de manera diferenciada els habitants de Muro, amb son Sant Martí, els de sa Pobla amb el Reial Patrimoni (encara que també feien incursions a la Gran Albufera) i els d'Alcúdia amb la Gran Albufera.

No sé si t'he aclarit alguna cosa; és un tema que mereix un estudi rigorós i en profunditat, especialment de la part de Son Sant Martí, de la qual paradoxalment és de la que es conserva més documentació a l'arxiu del regne, perquè fou heretada per la que seria després la dona de Joaquim Gual de Torrella, i d'aquí que es conservin molts de documents. Si tens interès en algun dels documents te puc passar un llistat de les signatures.

Esper no haver-te embullat més.

Salutacions i ja saps que si vols que ens tornem a veure o a través del mail, no ho dubtis.

F.Lillo

Email: joanxnes@gmail.com

23/03/2020 12:19

Bon dia Xisco.

Esper que amb tota sa moguda que tenim damunt estiguis bé. Pel que fa al meu treball, continuo endavant i, lògicament, van sorgint dubtes que segur que me pots aclarir.

Com que suposo que de moment no és viable que mos vegem personalment, aprofit aquest canal per comentar-les.

Un dels elements que considero importants a l'hora de analitzar l'evolució de s'Albufera és el de les veles. Respecte d'aquest punt no acab de veure exactament que s'hi conreava. Pareix que inicialment cànem, pot ser que més endavant arròs, no sé si en qualche moment productes d'horta.

Per cert, cànem és lo mateix que canyet?

Moltes gràcies pel teu ajut.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Francesc Lillo francesc.borino@gmail.com

24/03/2020 12:11

Bon dia, si gràcies, de moment no ha entrat el virus a casa, i esperem poder superar la passa; esper que tu i els teus vos trobeu també bé de salut, gràcies.

En primer lloc aclarir que el "cànem" tal com es pronuncia i que jo he respectat en la transcripció de les entrevistes és el Cànem, planta herbàcia de la família Cannabís, que es conrava per a la indústria tèxtil (roba basta, cordes, estopa, etc.) igual que el llí. Realment el cànem és el pedaç de cuina que utilitzem per les mans. El canyet és una altra planta, una gramínia, (Prhagmites comuns) que creix en abundància de forma silvestre a les zones humides, utilitzada secularment per a formiguers i per a adob en els corrals de bestiar i que en temps de Torrella va servir com a matèria primera per a la fabricació de paper.

Les primeres descripcions que coneixem són les de Geroni de Berard (1789), en veuràs un extracte a la pàg. 39 del llibre Memòria i Paisatge..., en ell es veu la importància econòmica i parla (en el terme de Muro) de 134 parcel·les "que aprofiten amb blats, llegums i, les més immediates a l'aigua amb cànems i llí."

Fins a l'entrada del cultiu de l'arròs el 1901 i la seva posterior difusió d'ençà de 1906 es conrava majoritàriament llegums, boniatos, i tota casta d'hortalissa amb rendiments extraordinaris per la fertilitat de la terra i la proximitat de l'aigua. Això encara es fa a molt petita escala i residual en moltes veles de la part murera i poblera que val la pena visitar. (en poder és clar, però a principis d'estiu és quan està més esplendorosa)

He aferrat un parell d'extractes de converses, n'hi ha més, però crec que són testimonials del que eren els productes conrats a principis del segle XX i fins als anys 50-60.

De l'amo en Rafel Corró "Es Colombar Petit es conrava quasi tot, en veles. Dins es Patrimoni noltros hi teníem dues veles: a una hi fèiem cànem i a s'altra hi fèiem blat, civada, ordi i tot el que fos...darrera s'Almacen.

Noltros en es Patrimoni teníem dues veles que hi fèiem cànem...; es cotó el fèiem a Oriolet...; Quant en es cànem noltros mos en cuidàvem de tot es procés: quan el treíem de dins s'Amarador el posàvem a mostres (...) i secava i llavonses amb un trencador, a trencar... ; ho posaven en remull, per ventura, per llevar s'estopa a sa soca i així llavonses amb sos trencadors era més bo de tallar); i ses dones llavonses amb una espadella, espadaven i llevaven tota sa borra i quedava es cànem tot sol. Han d'esperar molt de temps per eixugar-ho en es cànem, perquè li entra a dedins s'homit i ha d'eixugar pes seu sou."

De l'amo en Rafel Gener

- Els Colombar: *A n'es Colombar gros l'he vist tot ple de rotes de pebreeres, cànem, etc. i es Colombar petit d'arròs.*

Esper haver-te aclarit alguna cosa, si tens qualsevol dubte o pregunta, ja ho saps.

Salutacions, F.Lillo

Email: joanxnes@gmail.com

10/04/2020 19:05

Bones tardes Xisco.

Esper que continis bé. Jo, amb família, sense novetats i treballant en el meu Treball de Fi de Grau.

Tinc algunes consultes per fer-te, que pas a detallar:

1. El lloc web Crònica de S'Albufera, que aprofito per dir-te que m'està ajudant molt, entenc que és obra teva. Ho dic per saber com el tenc de referenciar.
2. El teu treball Els Projectes de dessecació de s'Albufera, entenc que és un text inèdit i que per tant el tenc de referenciar com a document electrònic.
3. Un dels apartats del treball fa referència al procés urbanitzador dels anys 60 i 70. Hi ha algun text que el tracti? Com puc trobar informació al respecte?
4. Al lloc web Mallorcaweb també hi apareixen alguns textos teus. Quina relació hi tens? Ho dic també pel tema de la referència.

Pel que fa al progrés del meu treball, vaig fent. Com que segueixo un criteri cronològic ara estic a mitjans del segle XX. Respecte d'això, no se si m'excedeixo demanant-te la possibilitat d'enviar-te'l per que li peguis una mirada i me diguis si hi ha algun error de bulto.

No pretenc que m'ho corregeixis però si que li peguis una ullada.

Ja me diràs.

Moltes gràcies per tot.

Salutacions.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Francesc Lillo francesc.borino@gmail.com
12/04/2020 20:42

Hola Joan, intentaré respondre a tot el que me demanes, Pel que fa al lloc web si que és cosa única i exclusivament meva, tot i que com veuràs he rebut moltes aportacions inestimables de molta gent i la idea, com te vaig comentar, és posar a l'abast de tothom interessat la informació que hi ha als calaixos i la història oral que he arplegat.

El treball Els projectes de dessecació...està publicat a les IV Jornades d'Estudis locals de Sa Pobla (2015) amb el títol "Els projectes de dessecació de s'Albufera: resum de projectes i temptatives de dessecació".

Respecte al procés urbanitzador, poca cosa te puc dir, més enllà del que és comú i que he llegit també en distints treballs; és un tema en el qual no m'hi vaig endinsar mai, perquè precisament vaig fer recerca del període històric fins a la dècada dels seixanta, amb els húngars i la fàbrica de paper com a últimes manifestacions d'un temps i un espai singular.

Hi ha gent que ha treballat aquest període, però crec que encara queda molt per fer. En el cas d'Alcúdia jo conec a Francesca Serra i Manuel Espinosa que feren una exposició a Alcúdia i que tocava molt aquest tema i que jo coment al web. Si t'interessa te puc posar en contacte amb Manuel Espinosa que coneix molt bé aquell període al menys per la part alcudienca (que fou la més urbanitzada).

A Mallorcaweb llevat de "Noves aportacions a la Toponímia de s'Albufera", publicada en un monogràfic de la SHNB, no me sona res més, però la meva memòria no és de fiar.

I pel que fa a si vols que faci una lectura del teu treball, per mi encantat i és un orgull i una ocasió de veure que hi ha més gent interessada en aquesta història i món desconegut.

No sé si he respost a tot el que em demanaves, però ja saps que tens aquest correu pel que vulguis.

P.S.: Esper que tu i la teva família vos trobeu bé de salut i estalvis d'aquesta passa tan terrible.

Salutacions, F.Lillo

Email: joanxnes@gmail.com

14/05/2020 17:28

Bones tardes Xisco.

De nou solicito el teu ajut per aclarar-me un tema. És el que se refereix a les veles. En l'imatge que he obtingut de Google Earth, a la part esquerra, se poden veure unes delimitacions que entenc que són veles que han sigut transformades pels seus propietaris amb la introducció d'alguna petita construcció.

Per una altra banda, a l'esquerra, si poden observar uns rectangles de color verd que pareixen antigues veles que amb el pas del temps han anat desaparaguent. És així?.

Moltes gràcies.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Francesc Lillo francesc.borino@gmail.com

15/05/2020 12:27

Hola Joan, efectivament, a la dreta tens les actuals veles, moltes d'elles reblides i amb petites construccions, però que mantenen el seus fluxes d'aigua i l'estructura més o menys original; això a banda i banda del camí de Son Fornari. A la part dreta són les veles ja envaïdes pel canyet i abandonades. N'hi ha alguna (testimonial) d'aquestes que encara s'utilitza pel conreu d'arròs.

Esper haver-te aclarit alguna cosa.

Salutacions!

F.Lillo

II. CORRESPONDÈNCIA AMB GABRIEL PERELLÓ COLL 16/04/2020 A

12/05/2020

Email: joanxnes@gmail.com

16/04/2020 17:41

Bones tardes Sr. Perelló.

El meu nom és Joan Fornés, soc jubilat i estic acabant el grau d'Humanitats de la Universitat Oberta de Catalunya, pendent només del treball de fi de grau.

Respecte d'aquest, vaig decidir escollir s'Albufera com a tema i estic desenvolupant el treball **S'ALBUFERA DEL NORD DE MALLORCA. De pantà insalubre a parc natural. Un viatge en el temps. De com natura i cultura són conceptes indestriables.**

El cas és que vaig contactar amb en Francesc Lillo per demanar-li assessorament, cosa que molt amablement ha fet en diverses ocasions.

Pel que fa al treball, que he estructurat a partir d'una cronologia històrica que comença a l'edat mitjana i arriba fins als nostres dies, incorpora una apartat relatiu al parc natural pel qual sol·licito la seva col·laboració.

Es tractaria de conèixer la seva opinió en relació a la situació actual del parc i les expectatives de futur (febleses i forteses). Amb unes altres circumstàncies li hauria demanat per reunir-nos personalment, però davant la actual situació me bastarien unes línies en les que comentés els esmentats aspectes.

Si necessita alguna referència meva, estic ben segur que el Sr. Lillo li podrà donar, ja que va ser ell qui me va facilitar el seu contacte.

Agraït per la seva atenció, rebi una cordial salutació.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Biel Perelló [Tècnic - PN s'Albufera]

17/04/2020 11:07

Benvolgut Sr. Fornés,

em satisfà especialment l'elecció de s'Albufera com subjecte del seu TFG, i ens agradaria poder accedir al mateix un cop l'hagi conclòs.

Respecte a la valoració que em demana, li adjunt una nota que redactarem amb motiu de la celebració del 30è aniversari del Parc (2018) i també el remet a la visualització d'un petit documental que pens resumeix molt bé la darrera etapa del Parc, la de la seva Conservació: <https://vimeo.com/408357541> (el password per accedir és: avisador)

Així mateix, i malgrat fa uns anys que no s'actualitza, pot trobar un recull de documentació del Parc Natural a: <http://www.mallorcaweb.net/salbufera/documentacio.html>

No vull concloure aquest contacte sense fer referència al llibre commemoratiu dels 30 anys del Parc en el que vaig tenir el plaer de poder treballar amb el Sr. Lillo, li recoman la lectura del pròleg i la introducció: <https://app.box.com/s/7nxdwdgtho3dv1w07otm41qbqa6mfn7s>

Salutacions cordials!

Biel Perelló / Geògraf -

Email: joanxnes@gmail.com

18/04/2020 10:00

Bon dia Sr. Perelló.

En primer lloc li vull agrair la seva ràpida resposta així com els comentaris que m'ha fet arribar, els quals, segur que m'ajudaran a l'hora de concloure el meu treball.

Respecte d'això, abusant de la seva amabilitat, li voldria consultar la possibilitat de contestar el petit qüestionari que li passo a continuació:

1. Si no m'equivoco, durant l'anterior crisi, el Govern Balear va aplicar fortes retallades a la Conselleria de Medi Ambient i per tant es de suposar que també als recursos per el parc. És així? En

tot cas, s'han recuperat? La dotació actual de mitjans tant econòmics com de personal són suficients?

2. Vull suposar que dos dels perills més evidents per la sostenibilitat del parc són la depuradora i la central tèrmica. És així? Quines perspectives de millora hi ha? Hi ha altres perills?
3. Durant la temporada turística el número de visitants al parc s'incrementa notablement. Suposo que es tracta de visitants no especialistes sinó mers turistes. Fins a quin punt és contraproduent aquest tipus de visitant? Hi ha algun control?
4. He llegit que hi ha tot un grup d'iniciatives per a la divulgació del parc i el seu ecosistema, tant a nivell escolar com de públic en general? Tenen bona acollida?
5. Llegint la documentació disponible veig que des del GOB són bastant crítics en l'evolució del parc? Fins a quin punt tenen raó?
6. Com està el tema de Son Bosc? S'arribarà a integrar al parc?

Aquestes són algunes de les qüestions que se m'ocorren a l'hora de dibuixar el futur del parc. Tanmateix, segur que a vostè se n'hi ocorren moltes altres.

En tot cas, seria possible mantenir una trobada virtual mitjançant qualsevol de les aplicacions disponibles (Skype, Duo, Hangout, ...)? Prefereix contestar-me per escrit?. Ho deixo al seu criteri.

Esperant no abusar de la seva paciència, rebi una cordial salutació.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Biel Perelló [Tècnic - PN s'Albufera]

20/04/2020 11'50

Hola, segueix la resposta a les seves preguntes:

1. Si no m'equivoco, durant l'anterior crisi, el Govern Balear va aplicar fortes retallades a la Conselleria de Medi Ambient i per tant es de suposar que també als recursos per el parc. És així? En tot cas, s'han recuperat? La dotació actual de mitjans tant econòmics com de personal són suficients?

Cert, a partir de finals del 2012 s'Albufera, i la resta de parcs, patiren fortes retallades, principalment pel que fa a les seves plantilles. La situació ha millorat, però en aquest moments ens trobam amb una plantilla molt semblant a la del 2011 i amb pressupost encara insuficients per dur a terme una gestió efectiva del Parc, una part importants dels projectes que realitzam es troben condicionats a l'ITS (Ecotaxa).

2. Vull suposar que dos dels perills més evidents per la sostenibilitat del parc són la depuradora i la central tèrmica. És així? Quines perspectives de millora hi ha? Hi ha altres perills?

Els problemes hídrics són els principals que té actualment la zona humida, per una banda la progressiva salinització i per l'altra la qualitat de l'aigua que arriba o afecta l'entorn del Parc. Les depuradores de Sa Pobla i Muro podrien millorar molt la seva eficiència. Es van fent passes al respecte però no a la velocitat que seria adient. La Central Tèrmica també ha suposat un problema per la zona humida, a nivell hídric i a nivell químic, per sort el seu tancament ja es troba en procés.

3. Durant la temporada turística el número de visitants al parc s'incrementa notablement. Suposo que es tracta de visitants no especialistes sinó mers turistes. Fins a quin punt és contraproduent aquest tipus de visitant? Hi ha algun control?

Les puntes de visitants les tenim a la primavera i a la tardor, amb un turisme principalment de caire naturalístic. La massificació del parc és un fet durant tot l'any, la densitat de visitants per Ha. visitable és possiblement de les més altes de l'Estat per un espai natural protegit. És a l'estiu, els dies tapats sobretot, quan el Parc pateix la pressió del turisme de "sol i platja", que fa un ús dels

parc poc compatible amb els seus valors. El parc presenta dèficit de vigilància, però es controlen els usos no compatibles.

En aquest moments estam en la fase final de tramitació del PORN (Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals) el qual hauria de quedar aprovat aquesta legislatura, suposant una considerable millora de la normativa d'usos del parc i de la seva aplicació.

<http://www.caib.es/pidip2front/jsp/ca/fitxa-convocatoria/strongel-projecte-de-porn-de-srsquoalbufera-preveu-lrsquoampliaciacleoacute-en-un-20-de-la-superfiacutecie-del-parc-naturalstrong>

4. He llegit que hi ha tot un grup d'iniciatives per a la divulgació del parc i el seu ecosistema, tant a nivell escolar com de públic en general? Tenen bona acollida?

El programa escolar, el d'activitats dirigides al públic en general, el de comunicació... tenen molt bona acollida entre els visitants. La participació és alta (cada curs queden escoles en llista d'espera les quals no podem acollir per falta de dies) i les activitats que organitzem pel públic en general són avaluades de forma molt positiva.

5. Llegint la documentació disponible veig que des del GOB són bastant crítics en l'evolució del parc? Fins a quin punt tenen raó?

El GOB és membre de la Junta Rectora del Parc, en representació de les entitats ecologistes, el seguiment que sempre ha efectuat de la gestió del Parc ha estat sempre constant i rigorós. Cal apuntar que moltes de les aportacions i crítiques del GOB responen a informes presentats per la direcció del Parc a la Junta Rectora on ja es detecten els problemes existents i es proposen solucions al respecte: <https://www.gobmallorca.com/que-feim/biodiversitat/salvem-s-albufera-de-mallorca>

<https://www.gobmallorca.com/que-feim/biodiversitat/30e-aniversari-del-parc-natural-de-s-albufera-de-mallorca>

6. Com està el tema de Son Bosc? S'arribarà a integrar al parc?

Son Bosc forma part de la ZEPA de s'Albufera i gran part de la zona, gràcies a la presència de l'orquídia de Prat, gaudeix de la qualificació legal d'Àrea Biològica Crítica i es disposa d'un Pla de Conservació d'aquesta espècie, el qual considera la protecció del seu hàbitat. Per això, i si no hi ha entrebancs, el PORN que actualment tenim en fase de tramitació, incorporarà íntegrament la zona de Son Bosc al Parc Natural.

<https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2018/02/17/govern-anuncia-ampliacion-parque-natural/1288775.html>

Salutacions!

Biel Perelló / Geògraf –

Email: joanxnes@gmail.com

07/05/2020 11'40

Benvolgut Sr. Perelló.

Adjunt a la present li envio el contingut del capítol **EL PARC NATURAL I ELS REPTES DE FUTUR** del meu treball de fi de grau, el qual he desenvolupat a partir de les seves valuoses aportacions.

De la mateixa manera, he intentat reiteradament contactar amb el GOB per tal de conèixer la seva opinió al respecte. Malauradament, no he tingut resposta, suposo que debut a les actuals especials circumstàncies.

Sia com sia, he localitzat un editorial de la seva publicació Es Busqueret en el que, amb motiu del 30 aniversari del parc, expressaven la seva preocupació per diversos temes, el qual també he incorporat a l'esmentat capítol.

Amb aquest sentit, abusant de la seva amabilitat, li agrairia el llegís amb esperit crític i me fes arribar els seus comentaris.

Agraït per la seva col·laboració el saludo cordialment.

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Email: joanxnes@gmail.com

07/05/2020 13:00

Bon dia de nou.

Se m'havia oblidat incloure un paràgraf respecte del futur pla de gestió, el qual diu el següent:

En qualsevol cas, seria necessari impulsar un pla de gestió que contemplés escenaris a mig i llarg termini i que, alhora, impliqués un compromís de Govern i no únicament de la Conselleria de Medi Ambient amb l'adopció de les mides necessàries de caràcter social, econòmic i financer. (Es busqueret, 2018).

Dit això, abans també he oblidat comentar que agrairia qualsevol comentari addicional al que jo he escrit.

Moltes gràcies,

JOAN FORNÉS BARCELÓ

Biel Perelló [Tècnic - PN s'Albufera]

12/05/2020 17:11

Hola,
sento el retard, el document em sembla del tot correcte, li torno a adjuntar amb unes petites correccions en diferent color.
Salutacions!

Biel Perelló / Geògraf –

Email: joanxnes@gmail.com

12/05/2020 17:27

Moltes gràcies per la seva col·laboració. Tant punt tengui el treball enllestit i acceptat per la meva tutora li faré arribar.
Salutacions,

JOAN FORNÉS BARCELÓ

III. NOTA 30 ANIVERSARI DE S'ALBUFERA DE MALLORCA COM A PARC NATURAL

El dia 28 de gener de 2018 s'acompliren els 30 anys de la declaració de s'Albufera de Mallorca com a Parc Natural, el primer de les Illes

Balears. Amb la seva protecció com a Parc natural es va culminar una lluita que va començar molts anys abans.

Ja a l'any 1962 una convenció científica internacional (la conferència MAR) va proclamar l'interès internacional de s'Albufera, assenyalant la prioritat de la seva conservació. Els manifestos i pressió de la societat (tant mallorquina com d'altres indrets d'Espanya i Europa) envers la seva protecció varen culminar amb la compra de bona part dels terrenys que conformen la zona humida l'any 1985, i la seva declaració com a Parc Natural l'any 1988. Des de llavors, un equip multidisciplinar adscrit a la Conselleria competent en matèria de Medi Ambient ha estat l'encarregat de la seva gestió, tutelada per una Junta Rectora amb presència de les diferents administracions, món científic i conservacionista, propietaris i sectors interessats.

Si s'Albufera era coneguda, fa ara 30 anys, només pels veïnats de la comarca i pels experts científics i conservacionistes, ara és un dels espais naturals amb més renom, conegut per tota la ciutadania balear i visitat per una creixent quantitat de persones, no només de la nostra Comunitat Autònoma sinó també de la resta de l'Estat Espanyol i de molts altres països.

De fet, s'Albufera és actualment la zona humida més visitada per unitat de superfície de tota Espanya, amb una mitjana anual de pràcticament 40 visitants/hectàrea. Altres zones humides espanyoles presenten mitjanes d'entre 1 i 4 visitants/hectàrea i, per tant, el nombre de visitants per unitat de superfície de s'Albufera de Mallorca és entre 10 i 30 vegades superior al que tenen altres espais tan emblemàtics com Doñana o l'Albufera de València.

Des del primer any, la gestió que s'ha realitzat a s'Albufera ha destacat per la seva gran intensitat, per la ferma implicació de molts organismes i entitats (locals i internacionals), i pels resultats obtinguts tant a nivell ecològic i ambiental com social i educatiu.

A nivell conservacionista, destaca la salvaguarda d'hàbitats que són prioritaris a nivell europeu, com ara les llacunes costaneres o els mansegars, entre molts altres, i també d'espècies singulars que no es troben a cap altre indret de les Illes Balears. S'ha de mencionar que la declaració del Parc Natural ha possibilitat la realització d'ambiciosos inventaris de flora i fauna, que han permès localitzar més de 3.800 espècies diferents. Això converteix a s'Albufera de Mallorca en un "hotspot", un punt calent de biodiversitat d'enorme importància local, estatal i regional.

S'Albufera també ha jugat i juga un paper cabal a l'hora de formar a nous investigadors. Tan sols dins els camps de formació i voluntariat científic organitzats conjuntament amb el TAIB (grup internacional i multidisciplinar d'estudi de s'Albufera) han passat pel Parc Natural més de 470 universitaris i investigadors, de fins a 50 països diferents.

S'Albufera és, com s'ha dit, una de les zones humides de la Mediterrània occidental més coneguda, visitada i admirada. És, per exemple, un destí de primer ordre per al turisme ornitològic. Però no només ho és per a aquest tipus de visitants, juntament amb els escolars, famílies, voluntaris, científics, associacions, etc... s'assoleixen els 120.000 visitants anuals.

Fa 30 anys, s'Albufera era una zona humida que patia una greu mancança de gestió i que estava amenaçada de desaparició per diversos projectes urbanístics. Els canyissars l'havien envaït tot i la diversitat d'ambients era molt escassa. L'aigua provinent dels pobles i urbanitzacions properes era abocada directament al prat humit, sense passar per cap depuradora. El nombre d'espècies presents a s'Albufera era, en definitiva, molt inferior a l'actual.

La gestió conservacionista de l'espai ha revertit en bona part aquella situació, i hores d'ara l'aigua torna a córrer pels canals principals, que han estat dragats de nou i mantinguts amb segues periòdiques (anuals) de la vegetació circumdant. Els sistemes de comportes existents a

molts canals permeten regular els fluxos d'aigua. Una proporció important dels canyissars són gestionats amb bestiar, el que ha possibilitat l'obertura d'aigües lliures, la diversificació d'ecosistemes i un increment dels efectius poblacionals de moltes espècies, tant d'aus com d'altres animals i també de vegetals que abans eren escassos. A més de la pròpia recuperació i salvaguarda de la vaca de raça mallorquina, que es trobava greument abocada a l'extinció.

S'han assolit moltes i molt importants fites, però també és cert que els darrers anys s'han obert nous fronts on cal fer-hi feina de valent. Cal recuperar el personal i els recursos perduts a començament de l'actual dècada, que varen deixar a s'Albufera en una situació molt precària a nivell de gestió, i s'han d'ampliar objectius i horitzons. L'actual crisi de l'aigua (salinització i eutrofització, provocades per les extraccions massives d'aigua dolça i per l'entrada d'aigües contaminades per nutrients) demostra que cal actuar a nivell de conca hidrogràfica.

Només si s'aconsegueix gestionar de manera acurada tot el cicle de l'aigua es podrà assegurar la correcta salvaguarda de s'Albufera de Mallorca, i aquesta seguirà essent un motiu d'orgull per al poble mallorquí i balear. És una tasca ambiciosa que cal afrontar amb il·lusió